

Калин Ангелов

(Докторант в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“)

МАСАЛИАНИТЕ И ПРАВОСЛАВНИТЕ АСКЕТИЧНИ ПРАКТИКИ НА ИЗТОК ПРЕЗ IV – V В.¹

The author is a doctoral student in Patrology in the Department of Systematic Theology at Sofia University. E-mail: kapostoloa@uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0009-0007-9205-0249>.

Abstract: Kalin Angelov,

*The Massalians and the Orthodox ascetic practices
in the East in the 4th – 5th centuries*

With the Edict of Milan in 313 AD and the end of the institutionalized persecution of Christianity, a new stage in history began. However, this newfound political freedom presented new challenges for Christians, one of which was the decline in moral standards. In response to this, the ascetic movement emerged. This spontaneous movement, which initially began in Egypt and quickly spread throughout the Roman Empire, carried a positive message: by emulating Christ, individuals could overcome the physical constraints of nature and, by the grace of God, achieve divinization. However, asceticism also had its darker side. Among the ascetics, extreme positions contrary to Christian teaching and the Church arose, such as the denial of marriage, refusal of physical labor, disdain for church sacraments, and rejection of church hierarchy. The emergence of the Massalian heresy must be considered within this context. The article explores the earliest information about the Massalian heresy from the late 4th century, provided by St. Ephrem the Syrian, St. Epiphanius of Salamis, and Blessed Theodoret of Cyrus. It shows that Massalianism cannot be regarded as a distinct sect separate from the Church. The main doctrinal features of the heresy, which persist even today, are more accurately seen as a historical phenomenon resulting from the Syn-

¹ Текстът е представен на Светоклиментови докторантски четения в Богословски факултет на Софийския университет „Св.Климент Охридски“ – 21-22 ноември 2023 г. [The text was presented at the St. Kliment Doctoral Readings held at the Faculty of Theology of Sofia University “St. Kliment Ohridski” on November 21–22, 2023].

od of Antioch at the end of the 4th century, led by Bishop Flavian of Antioch. To understand Massalianism, it must be considered in the broader context of the Church's struggle against ascetic extremes. In this regard, the article examines the Council of Gangra and the role of Eustathius of Sebaste and his circle. The article also discusses the works of St. Gregory of Nyssa, particularly "On Virginity," and Blessed Augustine's "On the Works of Monks." It demonstrates that Massalianism is essentially a Syrian manifestation of a broader phenomenon within the Church. In conclusion, the article argues that the ascetic works of St. Basil the Great should be viewed as an attempt by the great Cappadocian Father to integrate the ascetic movement within the framework of the Church.

Keywords: *Asceticism, Massalians, Church History, Heresy, Basil of Cesarea, Patristics, Monasticism, Orthodox Theology*

С издаването на Медиоланския едикт през 313 г. Римската империя слага край на институционализираното преследване на Християнството. Започва нов етап от историята с ново поколение християни, непознаващо езическите гонения от личния си опит, а само от преданието. Тази нова политическата свобода, обаче ги изправя и пред една принципно нова ситуация. От една страна, все повече хора приемали и изповядвали Христос за свой спасител. От друга обаче, все повече намирали, че само по себе си това не е достатъчно и проповядвали, че изпълнението на Господните заповеди изисква повече; че отхвърлянето на света трябва да е радикално и истинско, и че това е тяхното мъченичество – свидетелство за вярата им². Това било стихийно и спонтанно движение на миряни, което се появило най-напред в Египет, но скоро е обхванало всички източни части на империята³. Наричали себе си аскети (т.е. атлети, борци), защото вярвали, че се борят с врага на човека и се упражняват в живеене според заповедите на Господа, с цел възраждане на Бога. Стремели се да възстановят у себе си истинския образ на Човека чрез уподобяването на Христа.

Обичайно се приема, че християнският аскетизъм носи в себе си песимизъм към живота и света. Това обаче е една дълбоко невярна

² Daley, Brian E. *The Hope of the Early Church. A Handbook of Patristic Eschatology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, p. 69.

³ Meyendorff, John. "St. Basil, Messalianism and Byzantine Christianity." *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 24, 4 (1980), 219-234, c. 219.

представа. По същество християнският аскетизъм носи своето позитивно послание: това, че човек е способен да надхвърли природните зависимости и да постигне свобода от ограничаващите рамки на природата с и в Христа Бога⁴. Този позитивен стремеж обаче има и своята тъмна страна. Стихийният характер на аскетизма е привличал и хора без всякаква подготовка – носещи свои собствени фантазии или заплениени от харизмата на някой проповедник, те почвали да губят Христовия път. В опитите си към аскетичен подвиг заради самия него и често стъпили върху нецърковни тълкувания на текстове на Светото Писание те достигали до крайности, чужди на Църквата и Благовестието: проповядвали пълно отричане на брака, смятали физическия труд за недостоеен за истинския християнин, принизявали църковните тайнства, и смятали църковната йерархия излишна, проповядвали пълното разкъсване на семейните, родствениите и домашни връзки и пр. Всичко това скоро се превърнало в духовно, еклисиологично и теологично изпитание.⁵ Борбата срещу тези крайности и обуздаването на бликащата от аскетизма енергия и вкарването ѝ в рамките на Православието белязало мисълта на църковните отци през целия период на IV в. – V в.

В следващите редове ще се опитам да покажа, че масалианите, сирийската ерес, която е занимавала църковните отци от края на IV в. и до средата на V в., не са изолирано явление и трябва да се изследва в по-широкия контекст на въцърковяването на аскетизма. Разгледана по този начин, тази ерес се явява проява в сирийска среда на едно общо явление от периода – аскетични практики излизащи извън границите на Църквата. Това явление, обаче не е само сирийско, а се наблюдава и в гръкоезична и в латиноезична среда.

В статията първо ще разгледам църковните автори от IV в. и V в., които говорят изрично за масалианите и са нашите основни източници за тях – св. Ефрем Сириец, св. Елифаний Кипърски и бл. Теодорит Кирски. От данните оставени ни от тях ще изведа основните белези, с които масалианите са представени и ще посоча как те се подемат от по-късните автори. След това ще насоча вниманието си към про-

⁴ Clark, Elizabeth A. *Reading Renunciation. Asceticism and Scripture in Early Christianity*. Princeton. New Jersey: Princeton University Press, 1999, 17; виж също Binns, John. *History of Monasticism*. London: T&T Clark, 2020, 24 и сл.

⁵ Meyendorff, John. *St. Basil, Messalianism*, 219

блемни аскетични практики, засвидетелствани в този период. Ще изследвам Гангарския събор от 340 г. и осъдените от него евстатияни. Ще обърна внимание и на самия Евстатий Севастийски и на сложните му отношения с Църквата като цяло и със св. Василий Велики в частност. Ще посоча и някои творби на св. Григорий Нисийски, на бл. Августин, както и на св. Кирил Александрийски, които имат отношение към темата. Ще сравня основните белези на това проблемно поведение с основните характеристики на практиките на масалианите.

Накрая, под формата на извод, ще обобща изследването като осветля идеята си, че аскетичното творчество на св. Василий следва да се разгледа именно като опит на великия църковен учител да обуздае аскетизма, да изчисти практиките му, и да го включи в лоното на Светата Църква. Така ще изведе и основния богословски проблем на изследването: аскетизмът сам по себе си е неутрален. Той е спасителен път само в лоното на Православната Църква. Извън нея може да се окаже пагубен.

Масалианите

Литература върху масалианите

Бързата справка в енциклопедиите представя Масалианите (Μασσαλιανοί; Μεσσαλιανοί) като ерес появила се в самия край на IV в. и началото на V в., и получила широко разпространение в Изтока. През следващите векове прониква на Запад, а името им започнало да се свързва с дуалистични ереси като павликяните, богомилите и катарите⁶. Те никога не се оформят като институционализирана секта и не създават йерархична структура.⁷

В литературата на български език интересът към тях е свързан главно с предполагаемата им връзка с богомилството⁸. В каталозите

⁶ Виж енциклопедичните статии в Arendzen, J. „Messalians”, *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 10. New York: Robert Appleton Company, 1911, с. 212. както и в Ф. А. Брокгаузъ, И. А. Ефронъ. „Мессалиане“, *Энциклопедический словарь*. Санкт Петербург и др., Vol. 19, 1896 [Ф. А. Brockhaus, I. A. Efron. „Messalians,” *Encyclopaedic Dictionary*. St. Petersburg et al, Vol. 19, 1896]. с. 146.

⁷ Kazhdan, Alexander P. [ed.], *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press, 1991, с. 1349.

⁸ Виж Оболенски, Д. *Богомилите: Студия върху балканското новоманихейство*. Прев. С.Риболов, Златорогъ, 1998 [Obolensky, D. *A Study on Balkan Neo-Manichaeism*.

на националната библиотека, както и на университетска библиотека на Софийски университет обаче не открих нито едно заглавие, в което те да са основен предмет на изследване⁹.

В западната и в рускоезичната литература се наблюдава по-голям интерес. Той е зароден от една статия на George L. Marriott от 1926 г.¹⁰, която съобщава, че при някои от беседите, традиционно свързвани с името на преп. Макарий (Велики) Египетски¹¹, се наблюдава съвпадение на идеи и дори дословно повторение на думи и изрази, които св. Йоан Дамаскин в „За ересите на кратко“ е разкрил като „Глави от безбожното учение на масалианите“ (Κεφάλαια τοῦ τῶν Μασσαλιανῶν δυσσεβοῦς δόγματος)¹².

Това откритие създава дискомфорт у нас православните. Беседите на преп. Макарий през вековете са високо ценени от монашеските кръгове във Византия и като такива влизат в сборника Филокалия, известен в славянската си версия като „Добротолюбие“. Как да се приема такава връзка с масалианството? Не поставя ли това под съмнение цялото монашество? Краткият отговор е – не! Темата заслужава своето сериозно изследване на български език, но излиза извън обхвата на настоящата работа. Тук е важно само да се отбележи, че връзка между масалианството и монашеството съществува, но това

Bulg. Transl. S. Rybolov, Zlatorog, 1998], 47-59; Ангелов, Димитър С. Богомилството: [5. изд.], Булвест 2000, 1993 [Angelov, Dimitar S. *The Bogomilism* [5th ed.], Bulvest 2000, 1993], 90-92.

⁹ Виж каталога на Националната библиотека „Св.Св. Кирил и Методий“ на <https://bg.cobiss.net/> (пол. пост. 04.11.2023) и на Университетската библиотека на http://aleph.libsu.uni-sofia.bg:8991/F/?func=find-b-0&con_lng=bul (пол. пост. 04.11.2023).

¹⁰ Marriott, G. „The Messalians; And the Discovery of Their Ascetic Book“. *The Harvard Theological Review*, 19, 2 (Apr., 1926), 191-198.

¹¹ За препод. Макарий Египетски и историята на Макариевия корпус препоръчвам чудесното въведение към руския превод на Словата и Посланията му от А. Г. Дунаев в „Прп. Макарий Египетский (Симеон Месопотамский): Духовные слова и послания“, Издание пустыни Новая Фиваида, Светая Гора Афон – Москва: 2015 [А. G. Dunayev in „Srp. Macarius of Egypt (Simeon of Mesopotamia): Spiritual Words and Messages; Edition of the New Fivaida Desert, Svetaya Gora Athos - Moscow: 2015], 25-98; Виж още въведението на George A. Maloney към „Pseudo-Macarius: The Fifty Spiritual Homilies and the Great Letter“, Paulist Press, Mahwah: 1992, 1-33. Виж Цоневски, И. *Патрология. Живот, съчинения и учение на Църковните отци, учители и писатели*. София: Синодално издателство, 1986 [Tsonevsky, I. *Patrology. Lives, writings and teachings of Church Fathers, teachers and writers*. Sofia], 221 и сл.

¹² Виж Iohannes Damascenus. *De haeresibus* (PG 94, 729 A et seq.).

не поставя знак на равенство между тях. Докато монашеството е въцърковен аскетизъм, то масалианството е крайност в аскетизма излязла извън пределите на Църквата.

Извори за масалианите от IV в. и V в.

Св. Ефрем Сириец

Счита се, че най-ранното споменаване на масалианите е в 22-я от полемическите химни (*madraše*) писани от св. Ефрем Сириец¹³. Датата на написването на химна е спорна, но не може да е след 373 г., когато св. Ефрем се е представил пред Бога.

В края на четвърта строфа на химна се казва: „Масалианите, които са покварени [*ezdallal*]. Добър е този, който ги накара да се върнат обратно в стадото Му“. Според Колуба Стюард, на чийто превод от сирийски разчитам, от това кратко изречение могат да се извлекат два къса информация. Първо името *mallyānē* е ясно свързано със сирийския глагол „моля“. Второ, възможно е в употребата на *ezdallal* да се търси и някаква игра на думи. От една страна то означава покварен (достоеен за презрение), от друга обаче можело да се търси значение и на „подскачащ“, „вълнуващ се“. Следователно, допуска Стюард, този стих можел да се разбира като „хората, които се молели, но постоянно се въртели“¹⁴. Ако това предположение е вярно, то може да ни води и към едно от другите имена на масалианите, посочено по-късно от бл. Теодорит Кирски, а именно „ентусиасти“ (*ἐνθουσιασταί*)¹⁵. Както ще стане ясно по-долу, масалианите били наричани така, тъй като се смятало, че били обладани от демон, чието действие те бъркали с това на Светия Дух.

От краткото сведение, оставено ни от св. Ефрем, не може да извлечем никаква информация за учението на масалианите. Единственото, което разбираме, е, че те, подобно на останалите еретици, за които

¹³ Stewart, Columba. „Working the Earth of the Heart“. *The Messalian Controversy in History, Texts, and Language to AD431*. Oxford : Clarendon Press, 1991, с. 15 и сл.; Caner, Daniel. *Wandering, Begging Monks. Spiritual Authority and the Promotion of Monasticism in Late Antiquity*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press, 2002 с. 90 и сл.; За полемическите химни писани от св. Ефрем виж Цоневски, И. Патрология [Tsonevsky, Il. *Patrology*], с. 368.

¹⁴ Stewart, Columba. *Working the Earth*, с. 16.

¹⁵ Theodoretus Cyrensis. *Historia ecclesiastica*, IV, X. (PG 82, 1144A).

се споменава в строфата, са извън стадото на Господа, достойни са за презрение и – вероятно – въпреки, че постоянно се молят, всъщност не могат да стоят концентрирано.

Св. Епифаний Кипърски

Първото обширно сведение за Масалианите дължим на св. Епифаний Кипърски и неговия Панарион (букв. Домашна аптечка) известно още и като „Против ересите“¹⁶. Св. Епифаний пише този свой обширен труд върху произхода на всички известни му ереси между 374-377 г. В него той отделя последната 80-та глава на новата ерес на масалианите¹⁷.

На св. Епифаний дължим превода на името им: „Тези се наричат масалиани, което означава молещи се (евхити)“¹⁸. За тях той казва, че били дошли в Антиохия от Месопотамия¹⁹.

Класифицирането на тази ерес затруднява св. Епифаний. За разлика от останалите християнски ереси при нея нямало ересиарх и не можел да извлече някакъв грешен догмат, на чиято база св. Епифаний да ги определи. Всичко, което излага за тях, е свързано тяхно проблемно поведение. Това поведение той свързвал с и царящата между тях анархия и неправилното разбиране на текстове от Светото Писание. Така те „нямат нито начало, нито край, нито глава, нито корен; и в нищо нямат твърдост, безвластни са и са объркани; нямат никакво постоянство ни в име, ни в установен закон, в наредба или в законодателство“²⁰. В опита си да обясни появата им св. Епифаний ги поставя във връзка с някакви елински езически секти – мартириани, евфимити и сатаниани (μαρτυριανοί, εὐφημίται, σατανιανοί). Както сам отбелязва обаче, общото, което виждал във всички било, „че излизат под открито небе и се отдават на молитви и пеене“²¹, т.е. връзката, която е откривал е чисто формална и не се е базирала на общ произ-

¹⁶ Цоневски, И. *Патрология* [Tsonevsky, Il. *Patrology*], 316-317.

¹⁷ Epiphanius Constantiensis. *Panarion (Adversus haereses)*. LXXX. (PG 42, 756A – 769D).

¹⁸ *Ibid.* (PG 42, 756B): Μασσαλιανοὶ δὲ οὗτοι καλοῦνται, ἐρμηνευόμενοι εὐχόμενοι.

¹⁹ *Ibid.* (PG 42, 761A).

²⁰ *Ibid.* (PG 42, 760C): ὧν οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος οὔτε κεφαλὴ οὔτε ρίζα, ἀλλὰ τὰ πάντα εἰσὶν ἀστήρικτοι καὶ ἀναρχοὶ καὶ ἡπατημένοι, μὴ ἔχοντες ὅλως στηριγμὸν ὀνόματος ἢ θεσμοῦ ἢ θέσεως ἢ νομοθεσίας.

²¹ *Ibid.* (PG 42, 760C): γὰρ τὰ ἴσα ἐν ὑπαίθρῳ ἐξαγόμενοι..., ἐπὶ τὸ εὐχέσθαι καὶ ὑμνεῖν ἐσχολάκασιν.

ход или общи идеи.

Характерно за тях било още, че „се събирали на едно, мъже и жени, като твърдели, уж, че като са повярвали в Христос, са напуснали света и са изоставили всичко свое; и пак така, безразборно, мъже заедно с жени и жени заедно с мъже, през лятото спели по улици и площади понеже – казвали – нямали нищо на тази земя“²². Това, несъмнено пораждало слухове за промискуитетно поведение, което обаче св. Епифаний нито можел да потвърди, нито да отрече²³.

Същевременно, без какъв да е срам, говорили за себе си всевъзможни неща: че са пророци, че са патриарси, че са апостоли, а някои дори казвали, че били самия Христос²⁴. Не спазвали постановените пости и нямали режим на хранене, но всеки ял и пиел както му е удобно между молитвите²⁵. Св. Епифаний отбелязва също, че – „стоели извън Божия дом“²⁶.

Най-голямо внимание обаче, св. Епифаний обръща на факта, че масалианите презирали всякакъв ръчен труд. Изглежда те оправдавали поведението си стъпили на казаното „трудете се не за храна тленна, а за храна, която пребъдва до живот вечен“ (Йоан 6:27)²⁷. Срещу този техен довод св. Епифаний първо излага стандартния православен аргумент от второто послание на св. апостол Павел до Солуняни: „който не иска да се труди, не бива и да яде“ (2 Сол. 3:10). Допълнително, с множество примери от Стария и Новия Завет, той показва необходимостта от полагане на ръчен труд от християнина. Накрая сочи и съвременни за него примери, а именно аскетите от Египет, сред които нямало подобна практика²⁸. Поведението на масалианите св. Епифаний си обяснявал като „леност“ (ἀργός). Тя не им позволявала да изпълняват заповедта на Господа да подкрепят бедните, което

²² *Ibid.* (PG 42 760D): οὗτοι ἐπιτοαυτὸ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες δῆθεν εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι λέγοντες, ὡς ἀποταξάμενοι τῷ κόσμῳ καὶ τῶν ἰδίων ἀνακεχωρηκότες, ὁμοῦ δὲ ἀναμιξ ἄνδρες ἅμα γυναῖξι καὶ γυναῖκες ἅμα ἀνδράσιν ἐπιτοαυτὸ καθεύδοντες, ἐν ῥύμαις μὲν πλατείαις, ὀπηνίκα θέρους ὥρα εἴη, διὰ τὸ μὴ ἔχειν, φησί, κτήμα ἐπὶ τῆς γῆς.

²³ *Ibid.* (PG 42, 761A). По темата за неясните отношения между половете при масалианите св. Епифаний се връща отново в края на главата (PG 42, 768D-769A).

²⁴ *Ibid.* (PG 42, 761A).

²⁵ *Ibid.* (PG 42, 761A).

²⁶ *Ibid.* (PG 42, 768C): τῆς τοῦ θεοῦ οἰκοδομῆς ἕξω βεβηκότων.

²⁷ *Ibid.* (PG 42 761C).

²⁸ Epiphanius Constantiensis. *Panarion*. (PG 42, 761D).

пък ги правело лицемери. Те, от една страна били богати, т.е. могли да работят и да помагат на другите, а от друга – просели, т.е. търсели помощта на другите.²⁹ В тази връзка, масалианите настоявали, че именно те са истинските бедни и като такива плодоприносите се дължали на тях, а не на апостоли, епископи и презвитери.³⁰

За темата обаче е интересно да се отбележи обяснението, което св. Епифаний дава на произхода на „това вредно високомерие“:

Произхожда обаче това вредно високомерие от неумерената простота на някои братя. Защото някои от нашите православни братя, не знаят мярата на живота в Христа, която ни призовава да се разделим със света и да се отчуждим от близки и от собственост и да изнесем за продан вещите си и да раздаваме на бедни, да вземем кръста и да Го последваме в истина, но не [ни призовава за] леност и за бездействие и за безредно хранене, нито пък [да бъдем] търтеи сред медоносните пчели, а да работим със собствените си ръце (1 Сол. 4:11)³¹.

Малко по-долу той добавя още проблеми идващи от манастирските братства в Месопотамия, при това без директно да ги свързва с масалианите. Братята от тези братства – пише той – си оставяли косите дълги подобно на жени, бръснели си брадите и се обличали нарочно с груби дрехи с цел да бъдат видени от другите³².

В заключение, св. Епифаний описва някакво ново (според него) социално явление. Движение на хора, които се смятат за християни. Това са мъже и жени, които са напуснали досегашния си социален кръг и са започнали да живеят заедно. Смятат ръчния труд за недостоен за истинските християни и че следва да бъдат издържани и изхранвани от другите. От името им става ясно, че характерен техен белег е молитвата, но разбираме също и, че тяхната обща молитва не се случва в храмовете, а на открито или извън църквите. Източник на това движение за св. Епифаний са аскети от Месопотамия и Антиохия, които макар сами по себе си да са православни, са загубили точ-

²⁹ Ibid. (PG 42, 764A-B).

³⁰ Ibid. (PG 42, 764C – 765A).

³¹ Ibid. (PG 42, 761B): Ἐσχον δὲ τὸ βλαβερὸν τοῦτο φρόνημα ἀπὸ τῆς ἀμετρίας τῆς τινῶν ἀδελφῶν ἀφελείας. τινὲς γὰρ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν καὶ ὀρθοδόξων, μὴ γινώσκοντες τὸ μέτρον τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας, τὸ κελεῖον ἀποτάσσεσθαι τῷ κόσμῳ, κτημάτων τε ἰδίων καὶ χρημάτων ἀποξενουῖσθαι, πωλεῖν τε τὰ ἴδια καὶ μεταδιδόναι πτωχοῖς, λαμβάνειν δὲ τὸν σταυρὸν καὶ ἀκολουθεῖν ἐν ἀληθείᾳ, μὴ εἶναι ἀργὸν μήτε ἄεργον καὶ ἀκαιροφάγον, μηδὲ ἐοικέναι τῷ κηφῆνι τῶν μελισσῶν, «ἐργάζεσθαι δὲ ταῖς ἰδίαις χερσίν».

³² Ibid. (PG 42, 765C – 768A).

ната мяра. Грехът на масалианите е гордост и тщеславие. Той ги води към крайности и поведение разрушаващо социума, в който живеят.

Бл. Теодорит Кирски

От сведенията за масалианите оставени от бл. Теодорит Кирски разбираме за събитията случили се в Сирия и Мала Азия в края на IV в. За тях той пише в две свои произведения – „Църковна история“³³ и „Обзор на еретическите басни“³⁴.

„Църковна история“ е книга създадена като продължение на Църковната история на Евсевий Кесарийски; започваща с началото на арианските спорове и завършваща до 428 г.³⁵ Писана е между 441 и август 449 г.³⁶

Разказът за масалианите е вмъкнат в историята като гл. X на четвърта книга. Тази книга имала за своя основна тема събитията в Църквата при управлението на имп. Йовиан, Валентиниан I и Валент, т.е. времето между 363 г. и 378 г.³⁷ Като спира хронологията на разказа си обаче, бл. Теодорит отбелязва: „В това време израсна ереста на Масалианите“³⁸, т.е. хронологично той отбелязва появата на масалианите във времето на управлението на император Валент. Следва обяснението за значението на тяхното име като „молещи се“, но е добавено и едно допълнително наименование – ἑνθουσιασταί (ентусиасти). Наименованието бл. Теодорит свързва с поведението им. Той обяснява, че те биват обладавани от някакъв демон, който действа в тях, и чието действие те бъркали със Светия Дух.³⁹ Подобно на св. Епифаний и бл. Теодорит казва, че странели от всякакъв ръчен труд като от зло, но добавя, че смятали сънищата си за пророчески⁴⁰.

³³ Theodoretus Cyrensis. *Historia ecclesiastica*. (PG 82, 882-1280).

³⁴ Theodoretus Cyrensis. *Haereticarum fabularum compendium*. (PG 83, 335-556).

³⁵ Цоневски, И. *Патрология* [Tsonevsky, I. *Patrology*], с. 354.

³⁶ Chesnut, Glenn F. "The Date of Composition of Theodoret's Church History." *Vigiliae Christianae*, vol. 35, no. 3 (1981), 250. Цоневски в цит. съч. приема по-късна дата на написването 449-450 г.

³⁷ Stewart, Columba. *Working the Earth*, с. 27.

³⁸ Theodoretus Cyrensis. *Historia...* (PG 82, 1141D-1144 A): Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ ἡ τῶν Μεσσαλιανῶν ἐβλάστησεν αἵρεσις.

³⁹ *Ibid.* (PG 82, 1144A): Ἐνθουσιασταὶ γὰρ καλοῦνται, δαίμονός τινος ἐνέργειαν εἰσδεχόμενοι καὶ πνεύματος ἁγίου παρουσίαν ταύτην ὑπολαμβάνοντες.

⁴⁰ *Ibid.* (PG 82, 1144A).

Прави обаче важното уточнение, че самите те не се отделяли от църковното общение, но изглежда се отнасяли твърде скептично към причестяването. То, – смятали те, – нито вредило, нито помагало⁴¹. Стараели се да крият заболяването си, и ако някой официално ги обвинявал, нямали никакъв проблем да се отрекат от всичко, в което вярвали тайно⁴².

Бл. Теодорит дава и първите имена на масалиански водачи – Дадои, Савас, Аделфий, Ермас и Симеон и говори за първите църковни мерки предприети срещу тях от Флавиан Антиохийски⁴³. Когато разбрал, че в Едеса живеят масалиани той ги призовал на събор в Антиохия и с хитрост успял да изкопчи от възрастния Аделфий информация за учението им⁴⁴. На база на този разговор разполагаме и с първия по-изчерпателен лист на идеи, които в последствие започват винаги да се приписват на масалианите. Така, те смятали, че в природата на човек със самото раждане е заложено наследено от Адам робство от демоните и у всеки човек пребивава демон. Срещу този демон не помагало тайнството кръщение, а единствено усърдната молитва. Веднъж обаче, ако чрез такава молитва човек се освободи от демона, у него се настанявал Светия Дух и то със сетивни и видими знаци (αἰσθητῶς καὶ ὁρατῶς τὴν οἰκείαν παρουσίαν σημαῖνον). Достигнал до такова състояние, човек вече не можел да греши, тъй като от душата му е премахнато всяко влечение към злото. Тялото му няма нужда, нито от пост, нито от обучение, нито от тренировки; започва да провижда бъдещето и да вижда с очи Светата Троица⁴⁵.

Бл. Теодорит пише, че след Антиохийскис събор свикан от Флавиан масалианите били изгонени от Сирия и отишли към Памфилия, която изпълнили с ереста си. Споменава още и за действия предприети от Малитинския епископ Литоия и св. Амфилохий Иконийски. Изглежда те са получили сведения за масалианите след събора в Антиохия. Литоия открил, че заразата е плъзнала в много манастири в

⁴¹ *Ibid.* (PG 82, 1144A): οἱ τῆς μὲν ἐκκλησιαστικῆς οὐκ ἀπέστησαν κοινωνίας, οὐδὲν οὔτε ὀνινάειν οὔτε λωβᾶσθαι φάσκοντες τὴν θεῖαν τροφήν.

⁴² *Ibid.* (PG 82 1144B).

⁴³ Флавиан I Антиохийски (род. окол. 320 г. – починал 404 г.). Епископ на Антиохия от 381 г. до смъртта си. Изборът му продължил Милетийската схизма.

⁴⁴ Кога е проведен този събор е трудно решим въпрос. Стюард приема грубо през 80-те или 90-те години на IV в. Stewart, Columba. *Working the Earth*, p. 24, n. 27.

⁴⁵ Theodoretus Cyrensis. *Historia...* (PG 82, 1145A-B).

Армения и ги изгорил, а св. Амфилохий, след като разбрал, че масалианите приближили границите на диоцеза му ги изгонил⁴⁶.

Второто сведение, което бл. Теодорит оставя за масалианите, се намира в гл. XI на четвърта книга на „Обзор на еретическите басни“⁴⁷. „Обзор на еретическите басни“ е написана след Халкидонския събор, вероятно около 453 г.⁴⁸ Като цяло, макар и в различен ред, текстът тук предава написаното в „Църковната история“. Все пак има някои разлики в детайлите, които може да се дължат и на ползван допълнителен източник⁴⁹.

Уточнено е, че масалианите все пак отдавали някакво значение на кръщението. То изчиствало миналите грехове, но не унищожавало корена на злото, който продължавал да стои; този корен можел да бъде унищожен единствено чрез усилена молитва⁵⁰. Допълнително, относно демона, който съжителства у човека е казано, че „той движи човека към объркани дела“⁵¹, и „се проявявал чрез глупост (κορύζης) и чрез нечистотиите на неприличния език (τῶν περιττωμάτων τοῦ πτύσματος)“⁵². Отново е подчертан фактът, че масалианите не взимат участие в никакъв ръчен труд, а за молитвата им казано, че всъщност е претекст да лежат през по-голямата част от деня. Има важно уточнение, че „сами себе си наричали пневматици“⁵³. Във връзка с убеждението на масалианите, че могат да виждат демоните, бл. Тео-

⁴⁶ *Ibid.* (PG 82 1144B).

⁴⁷ Theodoretus Cyrensis. *Haereticarum fabularum compendium*, IV, IX. (PG 83 429B – 432C).

⁴⁸ Виж Цоневски, И. *Патрология* [Tsonevsky, I. *Patrology*], с.354.

⁴⁹ Stewart, Columba. *Working the Earth*, с. 28-29.

⁵⁰ Theodoretus Cyrensis. *Haereticarum* (PG 83, 429B–C): τὸ μὲν βάπτισμά φασι μηδὲν ὄνεῖν τοὺς προσ ιόντας· ξυροῦ γὰρ δίκην ἀφαιρεῖται τῶν ἀμαρτημάτων τὰ πρότερα, τὴν δὲ ρίζαν οὐκ ἐκκόπτει τῆς ἀμαρτίας· ἡ δὲ ἐνδελεχὴς προσευχὴ, καὶ τὴν ρίζαν τῆς ἀμαρτίας πρόρριζον ἀνασπᾷ.

⁵¹ *Ibid.* (PG 83, 429C): καὶ τοῦτον εἰς τὰς ἀτόπους πράξεις παρακινεῖν.

⁵² *Ibid.* (PG 83, 429C): Ἐξιέναι δέ φασι τὸν ἔνοικον δαίμονα διὰ κορύζης καὶ τῶν περιττωμάτων τοῦ πτύσματος. „Казват, че съжителстващият демон се представя чрез глупост и чрез нечистотиите на неприличния език“. Смятам *κορύζης* и τῶν περιττωμάτων τοῦ πτύσματος трябва да се разбират в преносен смисъл, а не в буквален смисъл. Stewart, Columba. *Working the Earth*, с. 250, превежда този израз в смисъл, че демонът „изтичал от секретите на носа и слюнката“.

⁵³ *Ibid.* (PG 83, 429C): Οὕτως ἐξαπατηθέντες οἱ τρισάθλιοι ἔργον μὲν οὐδὲν μετίασιν (πνευματικούς γὰρ ἑαυτοὺς ὀνομάζουσι), τῇ δὲ εὐχῇ δῆθεν ἐσχολα κότες, τῆς ἡμέρας τὸ πλεῖστον καθεύδουσιν.

дорит разказва и за тяхно налудничаво поведение – внезапно скачали, и правили жестове във въздуха, сякаш стреляли със стрели и лък. За ради това били наричали още ентусиасти⁵⁴.

Накрая, бл. Теодорит отново споменава за мерките предприети от Литоия Малитински и св. Амфилохий Иконийски, но добавя, че последния „най-ясно изложил ереста, чрез изготвени от него записки, в които били записани изказванията им и нагледно представил спорния предмет на учението им“⁵⁵. От едно сведение на св. Патриарх Фотий Константинополски разбираме, че св. Амфилохий направил тези записки, когато е председателствал събор срещу масалианите в гр. Сиде, Памфилия през 390г.⁵⁶

Образът на масалианите и църковната борба срещу тях в началото на V в.

От сведенията оставени от св. Епифаний Кипърски и бл. Теодорит разбираме, че в края на IV в., вече се е оформил образът на масалианите. С голяма степен на увереност може да кажем, този образ е резултат най-вече на работата на Флавиан Антиохийски и св. Амфилохий Иконийски. Именно на съборите свикани от тях в Антиохия и Сиде, масалианите престават да са безформената маса „без начало и край, без глава, корен“, за която пишеше св. Епифаний Кипърски, а отделна секта със свой ересиарх, водачи и учение. Този техен образ придобива стабилност и започва да се възпроизвежда в актовете на църковните събори, и в следващите творби на църковните отци, учители и писатели.

И така, масалианите идвали от изток – от Месопотамия и Сирия, т.е. у тях имало нещо чуждо. Придавали особено значение на молитвата си, като смятали че тя има по-голяма роля за спасението на човека от църковните тайнства. Вярвали, че у човека обитава същностно

⁵⁴ *Ibid.* (PG 83, 432B): Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ φρενίτιδος ἔργα τολμῶσι. Καὶ γὰρ ἐξαπίνης πηδῶσι, καὶ δαίμονας ὑπερπεπηδηκέναι νεανιεύονται· καὶ τοῖς δακτύλοις τὸ τῆς τοξείας ἐπιτελοῦσι σχῆμα, τοὺς δαίμονας τοξεύειν ἰσχυρίζομενοι. Καὶ ἔτε ρα ἅττα δρώσι παραπλησίως παραπληξίας μεστὰ, διὸ δὴ καὶ τῶν Ἐνθουσιαστῶν ἐσχήκασιν ὄνομα.

⁵⁵ *Ibid.* (PG 83, 432C): Ὁ δὲ πάντων ἄριστος Ἀμφιλόχιος, ὁ τοῦ Ἰκονίου τὴν Ἐκκλησίαν ἰθύνας, ἀκριβέστερον τὴν αἵρεσιν ἐστηλίτευσε, τοῖς ὑπ' ἐκείνου πραχθεῖσιν ὑπομνήμασιν ἐντεθεικὼς αὐτῶν τὰς φωνάς, ἐναργῶς δηλοῦσας τοῦ δόγματος τὴν διαφορὰν.

⁵⁶ Photius Constantinopolitanus. *Bibliotheca*. LII. (PG 103, 88B).

някакъв демон, който го отклонява от пътя за Бога. Смятали, че чрез молитвата си можели да изгонят този демон и така да бъдат осенени от Светия Дух. Стремели се аскетичен подвиг, но в този стремеж не зачитали църковната структура. Смятали ръчния труд за недостойен за християните и отказвали да работят. В тази връзка наричали себе си истински бедни и настоявали, че именно те, а не свещениците, трябвало да получават плодоприносите на Църквата. Събирали се на молитва и извън храмовете. Отричали социалните норми на поведение между мъжете и жените и често живеели смесено. Обличали се неприсъщо и имали нетипичен за времето си външен вид и то именно с цел да бъдат забелязани. Вярвали, че веднъж изгонили демона от себе си, ставали неспособни да грешат. В тази връзка отричали необходимостта от пост, телесни и душевни упражнения. Позволявали си да твърдят за себе си всичко. Вярвали, че сънищата им са пророчески и че можели да разпознават душата на човека. Смятали, че са способни да възприемат Светата Троица чрез телесните си очи.

От Библиотеката на св. патриарх Фотий Константинополски разбирате, че в началото на V в. църковните власти предприемали все повече мерки срещу масалианите. В Кодекс LII⁵⁷ св. Фотий пише, че Атик Константинополски е изпратил писмо до епископите в Памфилия, в което наредил масалианите бъдат изцяло прогонени от областта. Подобно писмо той написал и до на Амфилохий Сидейски⁵⁸. По-късно, през 426 г. при ръкополагането на наследника му Сисиний, в Константинопол се състоял събор, който обсъдил масалианския проблем и завършил с изпращането на синодално писмо „до боголюбивите съслужители Вериниан, Амфилохий (от Сиде-б.м.) и всички епископи от Памфилия“⁵⁹. Св. патриарх Фотий не оставил целия текст на писмото, но пише за настояването на епископ Неон, че, ако някой от тези, които са анатемосали масалианите, в течение на времето, поради дума или практика, бъде дори само заподозрян в тази болест, то той трябва да бъде лишен от сан, ако и да обещае хиляди

⁵⁷ Photius Constantinopolitanus. *Bibliotheca*. LII (PG 103, 88-92).

⁵⁸ *Ibid.* (PG 103, 89A). Атик Константинополски е епископ на Константинопол от март 406 до 10 октомври 425. Повече за него Kazhdan, Alexander P. [ed.] *The Oxford Dictionary...*, с. 230.; Стюарт приема, че това писмо трябва да е изпратено в края на живота на Атик. Виж Stewart, Columba. *Working the Earth*, с. 44.

⁵⁹ *Ibid.* (PG 103, 89B).

пъти, че ще се присъедини към реда на каещите се⁶⁰.

Стъпили именно на осъжденията от Константинополския събор от 426г. светите отци от Третия вселенски събор в Ефес от 431 г. „извели правило и като разкрили, тях и хулите и еретическите глави от тяхната книга наречена Аскетикон, поставили ги под анатема“⁶¹.

В този смисъл става ясно, че през първата половина на V в. масалианите са се превърнали в основен проблем на Църквата на Изток. Защо техния образ така е наситил съзнанието на църковните отци от това време е въпрос, върху който може да разсъждаваме.

Вероятно Колумба Стюард в някаква степен е прав, когато смята, че това се дължи на някакво „изгубване в превода“ от сирийски към гръцки, при който концепции звучащи напълно нормално в сирийска езикова среда зазвучали кощунствено за гръкоговорящите⁶². Сигурно има основание и Даниел Кейнър, който смята, че причина за това е наличието на едно базисно разминаване между гръцкия и сирийския аскетизъм при разрешаването на конфликта между заповедите на св. ап. Павел непрестанно да се молим (1 Сол. 5:17) и да работим ден и нощ (1 Сол. 2:9). Гръцкият отговор, даден в XXXVII Дълго правило на св. Василий Велики, е че всички докато работим, трябва да се молим. Сирийският отговор, даден в *Liber Graduum* е чрез деление на аскетите на две групи – свършени и учащи се. Учащите се ще се занимават с работа, а свършените ще се молят непрестанно⁶³. Накрая, има някаква истина и в мнението на Алексей Муравеев, който въобще отрича реалното съществуване на масалианската ерес, и смята че тя е резултат от едно прекалено вторачване на църковните власти от този

⁶⁰ *Ibid.* (PG 103, 89B): Ἐν ταύτῃ τῇ συνοδικῇ ἐπιστολῇ καὶ Νέων ἐπίσκοπος ἐξεφώνησεν, ὡς εἴ τις μετὰ τὸν ἀναθεματισμὸν φωραθεῖν τῷ χρόνῳ ἢ διὰ ῥημάτων ἢ διὰ πραγμάτων εἰς τὴν ὑποψίαν τῆς νόσου ταύτης ἐμπίπτων, μηκέτι λοιπὸν αὐτὸν χώραν ἔχειν, μηδ' ἂν μυριάκις ἐπαγγέλληται, τὴν τάξιν ἀναπληροῦν τῶν μετανοοῦντων.

⁶¹ *Ibid.* (PG 103, 89C): Ἐξήνεγκε δὲ καὶ ὅρον ἡ ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ ἐν Ἐφέσῳ τρίτῃ, ἀπογυμνώσασα αὐτῶν καὶ τὰ ἐν τῷ λεγομένῳ αὐτῶν βιβλίῳ ἀσκητικῷ βλάσφημα καὶ αἰρετικά κεφάλαια, καὶ καθυποβαλοῦσα τῷ ἀναθέματι.

⁶² Stewart, Columba. *Working the Earth*, с. 10 и особ. с. 70 и сл.

⁶³ Caner, Daniel. *Wandering, Begging Monks...* с. 114-117. Критично издание на *Liber Graduum* снабдено с превод на латински в Kmosko, M. *Liber Graduum*. Patrologia Syriaca, vol. 1.3, Firmin-Didot, Paris: 1926.

период в сирийските текстове⁶⁴.

Всички тези автори имат своите основания, но пропускат нещо основно. Това, че масалианският проблем IV в. – V в. е само симптом на процес надхвърлящ гръко-сирийски лингвистични, културни и еклисиологични отношения и конфликти. Този процес е бил общо-църковен, а образът на масалианската ерес е само една негова рационализация от църковните отци от периода. Това е процесът на въцърковяването на християнския аскетизъм и съответно изключването на всички отвъд Църквата. Както ще видим по-долу това въцърковяване не е било нито гладък и нито безпроблемен процес.

Въцърковяването на християнския аскетизъм

В настоящата статия няма за претенция цялостно изследване на християнския аскетизъм през IV в. – V в. Целта ми е чрез един преглед на сведенията за проблемни аскетични практики от периода да покажа как Църквата, приемайки аскетичния принцип, е изчиствала крайностите. Като сравним тези крайности със сведенията за масалианската ерес ще стане ясно, че по същество масалианството се вписва в тях. По този начин Масалианите осъдени от Третия Вселенски Събор в Ефес (431г.) се оказват във връзка с привържениците на Евстатий осъдени на Събора в Гангра, с хората около Аерий, с онези, за които св. Григорий Нисийски казва, че „мъдростта ги нарича мързеливи“⁶⁵, и с монасите, появили се около Картаген, срещу които бл. Августин пише „За делата на монасите“ (*De opere monachorum*). Всички те са израз на общия проблем от периода: аскети, мъже и жени, които преследвайки подвиг забравят за Христа и излизат извън Църквата.

Съборът в Гангра

Светият Гангарски поместен събор е ясен пример, че Църквата е

⁶⁴ Муравьев, Алексей Владимирович. *Msalyanutā* 6. Заметки к истории “Мессалианской Ереси”: Загадка Лампета. Вестник ПСТГУ. 2020, Vol. Серия III: Филология., 62, 31-57 [Muravyev, Aleksey Vladimirovich. *Msalyanutā* 6. Notes on the History of the ‘Messalian Heresy’: The Enigma of Lampet. Vestnik PSTGU. 2020, Vol. Series III Philology, 62, 31-57], 42: „Постепенно в грекоязычной среде укоренилось убеждение, что все сирийцы заражены тем или иным богословским недугом. Это могла быть ересь сирийца Нестория или ересь сирийца Аполлинария».

⁶⁵ Gregorius Nyssenus, *De Virginitate* 23.3. (PG 46, 409A).

разбирала добре двоякия характер на християнския аскетизъм⁶⁶. Съборът се е събрал, за да разследва обвиненията срещу групи крайни аскети: „хората около Евстатий и открил множество беззаконни деяния извършвани от тях“⁶⁷.

Във връзка с това събралите се отци издават двадесет анатемни срещу определени техни твърдения и практики. Заключение то им обаче ясно показва, че сам по себе си аскетизмът е естествен християнски път и като такъв Църквата го приема:

Пишем тези неща, не за да откъсваме тези, които желаят да бъдат аскети според писанията в Църквата Божия, а онези, които поради гордост приемат идеята на аскетизма, и са надменни към другите, които живеят по-обикновено; и [против онези] които вмъкват нововъведения противни на писанията и църковните канони.

По-нататък, ние ценим високо девството [съчетано] със смиреност и одобряваме въздържанието, когато става с достойнство и боязън; възхищаваме се и от оттеглянето от светските дейности със смиреност, но почитаме достойното съжителство на брака. Не презираме богатството съчетано с праведност и благотворителност. Хвалим простотата и непретенциозността на облеклото, което служи само на тялото, и отхвърляме всяка прекаленост или изнеженост в него. Почитаме Божиите домове и събранията в тях и ги засвидетелстваме като свети и полезни; но не поставяме благочестието [само] в тези домове, а почитаме всяко място изградено в името на Бога. Приемаме и събирането в самата Църква за обща полза и благославяме изобилната благотворителност на братята чрез дарения дадени на Църквата за бедните.

Накратко казано, молим се, всичко да се случва в Църквата съгласно Божествените писания и апостолските предания⁶⁸.

⁶⁶ За година на провеждането му традиционно се приема 340г, но има не малко спорове в научната литература по този въпрос, като някои приемат дори 359 г. Град Гангра (днеш. Чанкъръ) е град в Мала Азия през IVв. е център на областта Пафлагония.

⁶⁷ Ράλλη Γ. Α., Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*. Τ. 3, Ἀθήνησιν, 1853, с. 98: Ζητουμένων καὶ τοὺς κατ' Εὐστάθιον, εὑρίσκειν πολλὰ ἀθέσμως γινόμενα ὑπὸ τούτων αὐτῶν τῶν περὶ Εὐστάθιον. Прев. мой.

⁶⁸ *Ibid.*, с. 117 – 118. Ταῦτα δὲ γράφομεν, οὐκ ἐκκόπτοντες τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς γραφὰς ἀσκεῖσθαι βουλομένους. ἀλλὰ τοὺς λαμβάνοντας τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀσκήσεως εἰς ὑπερφηνίαν, κατὰ τῶν ἀφελέστερον βιούντων ἐπαιρομένους τε, καὶ παρὰ

От това заключение е видно, че църковните отци от Гангра приемали аскетизма за съдържащ се в писанията, но предупреждавали, че практикуващите го могат да изпаднат в греха на гордостта.

Какви обаче са били крайностите на Евстатрианците осъдени от събора? Изглежда преди всичко те презирали брака като недостоеен за християните. В резултат на тяхното учение, пише в преамбюла, много мъже напуснали жените си, съответно жени-мъжете си. Това създавало проблем – неподготвени за самоконтрол и въздържание такива хора често след това изпадали в греха на прелюбодеянието⁶⁹.

Отричането на брачните отношения заема голяма част от анатемите на събора: Правила 1; 9, 10, 14. Най-общо под анатема са всички, които смятат брачните отношения между мъж и жена, в т.ч. и сексуалните отношения в брака, за пречка за постигане на Царството. Под анатема е поставено и арогантното поведение на девстващи спрямо хора в брак. Със семейните отношения се занимават и правила 15 и 16. Това са съответно изоставянето на децата под предлог аскетизъм и изоставянето на родителите под предлог благочестие⁷⁰.

τὰς γραφὰς καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας καίνισμοὺς εἰσάγοντας. ἡμεῖς τοιγαροῦν καὶ παρθενίαν μετὰ ταπεινοφροσύνης θαυμάζομεν, καὶ ἐγκράτειαν μετὰ σεμνότητος καὶ θεοσεβείας γινομένην ἀποδεχόμεθα· καὶ ἀναχώρησιν τῶν ἐγκοσμίῳν πραγμάτων μετὰ ταπεινοφροσύνης ἀγάμεθα, καὶ γάμου συνοίκησιν σεμνὴν τιμῶμεν· καὶ πλοῦτον μετὰ δικαιοσύνης καὶ εὐποΐας οὐκ ἐξουθενούμεν· καὶ λιτότητα καὶ εὐτέλειαν ἀμφιασμάτων, δι' ἐπιμέλειαν μόνον τοῦ σώματος ἀπερίεργον ἐπαινοῦμεν· τὰς δὲ ἐκλύτους καὶ τεθρυμμένας ἐν τῇ ἐσθῇτι προόδους ἀποστρεφόμεθα· καὶ τοὺς οἴκους τοῦ Θεοῦ τιμῶμεν, καὶ τὰς συνόδους, τὰς ἐπ' αὐτοῖς, ὡς ἀγίας καὶ ἐπωφελεῖς ἀσπαζόμεθα, οὐ συγκλείοντες τὴν εὐσέβειαν ἐν τοῖς οἴκοις ἀλλὰ πάντα τόπον τὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θεοῦ οἰκοδομηθέντα τιμώντες, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ συνέλευσιν εἰς ὠφέλειαν τοῦ κοινού, προσιέμεθα· καὶ τὰς καθ' ὑπερβολὴν εὐποΐας τῶν ἀδελφῶν, τὰς κατὰ τὰς παραδόσεις διὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς πτωχοὺς γινομένας, μακαρίζομεν· καὶ πάντα, συνελόντας εἰπεῖν, τὰ παραδοθέντα ὑπὸ τῶν θείων γραφῶν καὶ τῶν Ἀποστολικῶν παραδόσεων, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γίνεσθαι εὐχόμεθα. Прев. мой. В някои преписи заключението е посочено като 21 правило на събора.

⁶⁹ *Ibid.*, с. 98: καὶ γὰρ ἐκ τοῦ καταμέμφεσθαι αὐτοὺς τὸν γάμον, καὶ ὑποτίθεσθαι, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐν γάμῳ ὄντων ἐλπίδα παρὰ Θεῷ ἔχει, πολλαὶ γυναῖκες ὑπανδροὶ ἀπατηθεῖσαι τῶν ἑαυτῶν ἀνδρῶν ἀνεχώρησαν, καὶ ἄνδρες τῶν ἰδίων γυναικῶν. εἴτα ἐν τῷ μεταξὺ μὴ δυνηθεῖσαι ἐγκρατεῖν, ἐμοιχεύθησαν, καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν ὤνειδιάσθησαν.

⁷⁰ *Ibid.*, с. 110 и 112: Εἰ τις καταλιπάνῃ τὰ ἑαυτοῦ τέκνα, καὶ μὴ τεκνοτροφῇ, καὶ ὅσον ἐν ἑαυτοῦ πρὸς θεοσεβείαν τὴν προσήκουσαν ἀνάγῃ, ἀλλὰ προφάσει τῆς ἀσκήσεως ἀμελοίῃ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τινα τέκνα γονέων, μάλιστα πιστῶν, ἀναχωροῖ προφάσει θεοσεβείας, καὶ μὴ τὴν καθήκουσαν τιμὴν τοῖς γονεῦσιν ἀπονέμοι, προτιμωμένης δηλονότι παρ' αὐτοῖς τῆς θεοσεβείας, ἀνάθεμα ἔστω.

Предвид това отношение към брака аскетите около Евстатий отказвали да признаят за легитимни службите извършвани от свещеници в брак, не се молили в храмове с тях и не приемали причастие от тях⁷¹. В тази връзка била и анатемата в правило 4.

Допълнително, а навярно и във връзка с отношението им към свещеничество в брак, евстатрианците отбягвали събиранията в храмовете и пренебрегвали църковните събрания, събирали се самостоятелно без поставен от епископа презвитер и учили неща чужди на църковното учение⁷². Смятайки себе си за свети, претендирали да приемат и разпределят църковните продоприноси.⁷³ На това светият събор отговорил с анатемати в правила 5, 6, 7, 8 и 11. Тези правила най-общо постановявали, че църковно е само събранието ставащо с волята на епископа и също по негова воля става раздаването на плоддоприносите.

Хората около Евстатий търсели показната бедност и съзнателно се обличали в груби дрехи. Към това се прибавял и скандален външен вид – жените си стрижели късо косите и се обличали с мъжки дрехи. Учили робите да презират господарите си и то заради външния им вид⁷⁴. Смятали че всеки, който не се отвърне от имуществото си няма надежда за Бога. Отричали почитането на мъчениците⁷⁵. Отказвали да ядат месо дори в неделя и всичко това с твърдения, че това е единственият път за Царството Божие.

⁷¹ *Ibid.*, с. 99: καὶ ἐν οἴκοις γεγαμηκότων εὐχὰς ποιεῖσθαι μὴ βουλόμενοι, καὶ γινομένων εὐχῶν καταφρονοῦντες, καὶ πολλάκις προσφορῶν ἐν αὐταῖς ταῖς οἰκίαις μὲν γεγαμηκότων γινομένων μὴ μεταλαμβάνοντες· καὶ πρεσβυτέρων γεγαμηκότων ὑπερφρονοῦντες, καὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν ὑπ' αὐτῶν μὴ ἀπτόμενοι.

⁷² *Ibid.*, с. 98: εὐρίσκοντο δὲ καὶ ἀναχωρήσεις ἐκ τῶν οἰκῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ποιούμενοι, καταφρονητικῶς διακείμενοι κατὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἰδίᾳ συνάξεις ποιούμενοι, καὶ ἐκκλησιάσεις, καὶ διδασκαλίας ἐτέρας, καὶ τὰ ἄλλα κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ κατὰ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

⁷³ *Ibid.*, с. 98-99: καρποφορίας τε τὰς ἐκκλησιαστικὰς τὰς ἀνέκαθεν διδομένας τῇ ἐκκλησίᾳ, ἑαυτοῖς καὶ τοῖς σὺν αὐτοῖς, ὡς ἁγίοις, τὰς διαδόσεις ποιούμενοι.

⁷⁴ *Ibid.*, с. 99: καὶ δοῦλοι δεσποτῶν ἀναχωροῦντες, καὶ διὰ τοῦ ξένου ἀμφιάσματος καταφρόνησιν κατὰ τῶν δεσποτῶν ποιούμενοι· καὶ γυναῖκες παρὰ τὸ σύνηθες ἀντὶ ἀμφιασμάτων γυναικείων ἀνδρικὰ ἀμφιάσματα ἀναλαμβάνουσαι, καὶ ἐκ τούτων οἰόμεναι δικαιοῦσθαι. πολλὰ δὲ καὶ ἀποκείρονται προφάσει θεοσεβείας τὴν φύσιν τῆς κόμης τῆς γυναικειάς.

⁷⁵ *Ibid.*, 99: καὶ τὰς συνάξεις τῶν μαρτυρῶν καὶ τῶν ἐκεῖ συνερχομένων καὶ λειτουργούντων καταγινώσκοντες.

От сведенията оставени от светия събор в Гангра става ясно, че повече от 30 години преди св. Епифаний Кипърски и половин век преди съборите в Антиохия и Сиде, в гръкоезична и християнска среда са съществували явления много подобни на масалианския проблем. Аскетите осъдени в Гангра били хора събиращи се на молитва извън църковните храмове; приемащи себе си за истински бедни; отричащи правото на църковната йерархия върху приемането и раздаването на плодоприносите; които в опит за аскетичен подвиг унищожавали обществената тъкан на брачните и семейните отношения; стремящи се с външния си вид да покажат, че са аскети. Всичко това отците от Гангра посочили, че не е аскетизъм, „според писанията в Божията църква“.

Аерий – един човек около Евстатий

Сведенията оставени ни от Гангарския събор не ни позволяват да извлечем догматичната основа върху която „хората около Евстатий“ изграждали своето поведение. В Панариона на св. Епифаний Кипърски обаче има данни поне за един такъв човек – това бил Аерий⁷⁶.

Аерий още е бил жив, когато св. Епифаний пише за него⁷⁷. Определен е като арианин по-голям и от самия Арий⁷⁸, но това стандартно обвинение от епохата не казва много за учението, което изповядвал. При всички положения е имал харизма да увлича хората, защото, казва св. Епифаний, „сам измислил някакво голямо баснословно празнословие“, с което обаче привлякъл мнозина⁷⁹. Аерий бил ученик на Евстатий, с когото заедно практикували аскетизъм. Според св. Епифаний обаче, когато Евстатий станал епископ на Севастия (Мала Армения), той му завидял, защото сам копнеел за позицията.⁸⁰ Въпреки това Евстатий го направил презвитер и го назначил да отговаря за гостоприемницата или приюта за бедни, която била в града. Аерий обаче не бил доволен и обвинил Евстатий, че е злоупотребил със

⁷⁶ Epiphanius Constantiensis. *Panarion*, LXXV (PG 42, 504A – 516B).

⁷⁷ *Ibid.* (PG 42, 504A). т.е. около 377 г.

⁷⁸ *Ibid.* (PG 42, 504A).

⁷⁹ *Ibid.* (PG 42, 504B): καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς τῷ βίῳ ἐφεύρατό τινα μεγάλην μυθώδη κενοδοξίαν, γέλοιον μὲν τι ἐμποιοῦσαν τοῖς ἔμφροσιν, ὅμως διὰ τούτου πολλοὺς ἠπάτησε καὶ παρείλκυεν.

⁸⁰ *Ibid.* (PG 42, 504B).

средствата на църквата, и че след като станал епископ „е престанал да бъде същия човек“. След това напуснал града придружен от голяма група мъже и жени⁸¹. Задно с тях той заживял на открито, в гори и пещери, като проповядвал, че това представлява истинското оттегляне от света⁸².

Учението му, отбелязва св. Епифаний, „било дори по-налудничаво“. Той учел, че между епископ и презвитер нямало разлика⁸³. Не бивало да се празнува Пасха (Великден) защото на Пасха Христос е бил пожертван за нас⁸⁴. Молитвите за починалите са безсмислени и дори корумпирали живите⁸⁵. Постите не бива да са общи и да важат за всички, но всеки сам следва да си преценява, кога и колко да пости⁸⁶.

От тези сведения отново разбираме за аскетична група с идеи подобни на масалианските. Хора събрани около харизматичен лидер; мъже и жени живеещи на едно извън градове и села, като настоявали, че така изпълняват Господнята заповед да напуснат света. Отхвърляне на църковната йерархия и на традицията свързана с църковните празници и наложените общи пости.

Евстатий Севастийски

Говорейки толкова за „хората около Евстатий“ то нужно е да се кажат няколко думи и за самия него – Евстатий Севастийски, една от най-забележителните и противоречиви личности на аскетизма в Мала Азия през IV в.

Роден е около 300 г.⁸⁷ Според църковния историк Сократ баща му се казвал Евлалий и бил епископ на Кесария Кападокийска. Ръкоположен е за презвитер вероятно именно от баща си⁸⁸. В своето CCLXIII писмо „До западните епископи“ св. Василий Велики пише, че на младини Евстатий е бил в Александрия и то точно, когато Арий раз-

⁸¹ *Ibid.* (PG 42, 505B-C).

⁸² *Ibid.* (PG 42, 505B).

⁸³ *Ibid.* (PG 42, 505C).

⁸⁴ *Ibid.* (PG 42, 505D – 508A).

⁸⁵ *Ibid.* (PG 42, 508A).

⁸⁶ *Ibid.* (PG 42, 508A).

⁸⁷ Silvas, Anna M. *The Asketikon*, с. 53.

⁸⁸ Socrates Scholasticus. *Historia ecclesiastica*, II, XLIII (PG 67, 352C).

пространявал ереста си. Там Евстатий станал негов верен ученик⁸⁹. Разбира се, като се вземат предвид влошените отношения между св. Василий и Евстатий във времето на написване на това писмо, това сведение трябва да се приема с внимание.

При всички положения обаче Евстатий е имал ексцентрично поведение и носел особено и скандално облекло. В тази връзка Сократ отбелязва, че собствения му баща го низвергнал, тъй като намерил облеклото му за неподходящо за свещеник.⁹⁰ Според Сократ съборът в Гангра бил насочен именно срещу Евстатий. Другият църковен историк на епохата обаче, Созомен, разколебава това твърдение. Според него „много хора го оправдавали, като хвърляли обвинението върху учениците му, които порицавали брака, не искали да се призовават Бога в домове на женени, отказвали да се молят при женени свещеници“ и т.н.⁹¹ Изглежда обаче низвергването от баща му и осъждането от събора в Гангра не били единствените осъждания срещу Евстатий. Созомен споменава отлъчването му от Неокесарийския събор, както и за низвергването му от Евсевий Константинополски, поради това, че не изпълнил никакви свои задължения⁹². Всичко това трябва да се станало някъде между 330 и 341 г. През този период има и податки, и че е свързан с Македонианците⁹³. Съборът в Константинопол от 360 г. го заварва вече като епископ на Севастия при това придружен от младия св. Василий Велики.

Това не е случайно. Въпреки цялата скандалност на Евстатий някои писмата на св. Василий Велики дават достатъчно основание да смятаме, че той бил близък семеен приятел родителите му и герой в очите на самия св. Василий.

Така, най-ранното запазено писмо на св. Василий, писмо I, пи-

⁸⁹ Deferrari, Roy J., [trans.]. *Saint Basil: The Letters in Four Volumes*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Vols. (vol. I, 1926; vol. II, 1928; vol. III, 1930 and vol. IV, 1934) vol. IV, 94-95. Подобно твърдение се открива и в Писмо CCXLIV vol. III, 456-457.

⁹⁰ Socrates Scholasticus. *Historia ecclesiastica*, II, XLIII. (PG 67, 352C).

⁹¹ Sozomenus. *Historia ecclesiastica*, III, XIV. (PG 67, 1080A): Οἱ δὲ αὐτὸν μὲν τοῦ ἐγκλήματος ἐξαίρουνται· ἐπατιῶνται δὲ τινὰς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ὡς γὰρ καταμεμφομένους, καὶ ἐν οἴκοις γεγαμηκότων εὐχεσθαι παραιτούμενους, καὶ τοὺς γεγαμηκότας πρεσβυτέρους ὑπερφρονοῦντας.

⁹² *Ibid.* IV, XXIV. (PG 67, 1192 A-B).

⁹³ Silvas, Anna M. *The Asketikon*, с. 60.

сано вероятно около 357 г., е адресирано до „Евстатий, Философа“⁹⁴. Въпреки някои спорове, кой и какъв е този Евстатий, с висока доза на убеденост може да кажем, че това е именно Евстатий Севастийски. Младият св. Василий, върнал се от Атина, обикаля изтока, за да се срещне с него. В последствие, в писмо CCXLIV до общия им приятел Патрофил, епископ на Егейската църква, който бил изумен от разпада на отношенията между двамата, св. Василий пише: „Изглеждаш в объркване и изумление, че този Василий, който от дете служеше на онази персона, и който бе правил такива неща в такива времена, и бе воювал срещу мнозина, за да покаже грижа за едного! Този сега е станал различен от това, което бил...“⁹⁵

Връзката и близките отношения между двамата се разкриват и от CCXXIII писмо на св. Василий, където той задава риторични въпроси към Евстатий: да попита себе си „колко често ме посещаваше в манастира на река Ирис;... и колко дни прекарваше отсреща при майка ми, където живееше като приятел с приятел“⁹⁶. От същото писмо се разбира и че, когато Евстатий, вече като епископ, се е подготвял за събора в Лампсак (в края на 364 г.) двамата са се срещали и св. Василий продиктувал на бързописците му възраженията срещу ереста на Евномий⁹⁷. Пак тук св. Василий пише, че е чувал за слуховете за Евстатий, но ги е приемал за клевети и е решавал да не им обръща внимание.

Към всичко това трябва да се прибави, и че в своята „Църковна история“ Созомен споменава, че някои твърдели, че автор на аскетичните творби приписвани на св. Василий е всъщност Евстатий

⁹⁴ Deferrari, Roy J., [trans.]. *Saint Basil*, vol. I, 2-3.

⁹⁵ *Ibid.* vol. III, с. 448-451: Ἀποροῦντι γὰρ ἑώκεις καὶ ἐκθαμβουμένῳ· εἰ Βασίλειος ἐκεῖνος, ὁ τοιῶσδε δουλεύσας ἐκ παιδὸς τῷ δεῖνι, ὁ τάδε ποιήσας ἐπὶ τῶν καιρῶν τῶνδε καὶ τάδε, ὁ τὸν πρὸς μυρίου πόλεμον τῆς πρὸς τὸν ἕνα θεραπείας ἔνεκεν καταδεξάμενος, οὗτος νῦν ἕτερος γέγονεν.

⁹⁶ *Ibid.* vol. III, с. 302: Ἐρώτησον σεαυτὸν· ποσάκις ἡμᾶς ἐπεσκέψω ἐπὶ τῆς μονῆς τῆς ἐπὶ τῷ Ἰρὶδι ποταμῷ... πόσας δὲ ἡμέρας ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν κώμης, παρὰ τῇ μητρὶ μου, ἔνθα ὡς φίλοι μετ' ἀλλήλων διάγοντες.

⁹⁷ *Ibid.* Смята се, че именно от тези записки произхожда и първото догматично произведение на св. Василий „Против Евномий“. Виж повече при Gribomont, Jean. „Notes biographiques sur s. Basile le Grand“ – In: Fedwick, Paul. J. (ed.) *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium*. Toronto, 1981, 36-39.

Севастийски⁹⁸. Това крайно мнение със сигурност не е вярно, но в биографичните данни дадени от самия св. Василий в ССХХІІІ писмо се казва: „нима не посещавахме аскетическите общности (τὰς ἀδελφότητας) и не прекарвахме цели нощи заедно с тях в молитви, винаги в съгласие говорейки и слушайки нещата за Бога“⁹⁹. Това напътствие на обстановката в общностите, представена в пролозите и на Дългите и на Кратките правила на неговия *Аскетикон*. Св. Василий говори, съответно: „и понеже настоящият момент е най-подходящ, а и това място (ни) дарява тишина и време изцяло свободно от външния шум, то нека заедно се помолим един за друг“¹⁰⁰ и „след като Бог ни събра тук, в голяма спокойствие от външния смут, то нека не се отклоняваме към някаква друга дейност и да не предаваме телата си отново на безгрижие, но да прекараме останалата част на нощта в грижа и изследване на нужните неща, като изпълняваме казаното от блажения Давид: „върху Господния закон той размишлява денем и нощем!“¹⁰¹ В този смисъл, изглежда напълно възможно св. Василий и Евстатий да са работили заедно при съставянето на някои от правилата на Аскетикона и така те да носят и влияние на Евстатий.

Накрая, от историята с Аерий спомената по-горе знаем, че според св. Епифаний е съществувала „гостоприемница, която в Понт се наричала дом за бедни“¹⁰². Този дом за бедни е бил подопечен на Евстатий Севастийски, който е можел да назначава отговорния за него. Този дом обаче има интересен паралел с Василиадата, домът за бедни

⁹⁸ Sozomenus. *Historia ecclesiastica*, III, XIV. (PG 67, 1080A): Ὡς καὶ τὴν ἐπιγεγραμμένην Βασιλείου τοῦ Καππαδόκου Ἀσκητικὴν βίβλον, ἰσχυρίζεσθαι τινὰς αὐτοῦ γραφὴν εἶναι.

⁹⁹ Deferrari, Roy J., [trans.]. *Saint Basil...* Vol. III, 304-305: Οὐ τὰς ἀδελφότητας ἐπισκεπτόμενος, καὶ διανυκτερεύων αὐταῖς ἐν ταῖς προσευχαῖς, λέγων καὶ ἀκούων αἰετὰ περὶ Θεοῦ ἀφιλονείκως

¹⁰⁰ Basilus Caesariensis. *Prologus IV (prooemium in Asceticon magnum [AscPr4])* (PG 31, 889A): καιρὸς δὲ ἐπιτηδειότατος ἡμῖν ὁ παρὼν, καὶ τόπος οὗτος ἡσυχίαν παρέχων καὶ σχολὴν πᾶσαν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν θορύβων, συνευξώμεθα ἀλλήλοις.

¹⁰¹ Basilus Caesariensis. *Prologus III (prooemium in Regulas brevius tractatas [AscPr3])*. (PG 31, 1080B): Εἰ οὖν εἰς τοῦτο συνήγαγεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ ἡσυχία πολλὴ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν θορύβων ἐστὶ, μήτε πρὸς ἑτέραν τινὰ ἐργασίαν τρεπώμεθα, μήτε ὕπνῳ πάλιν παραδῶμεν τὰ σώματα, ἀλλ' ἐν τῇ μερίμνῃ καὶ ἐξετάσει τῶν ἀναγκαίων τὸ λειπόμενον μέρος τῆς νυκτὸς διενέγκωμεν, πληροῦντες τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, ὅτι ἐν νόμῳ Κυρίου μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτὸς.

¹⁰² Epiphanius Constantiensis. *Panarion*, LXXV (PG 42, 504 B-C): ξενοδοχεῖον αὐτῷ ἐμπιστεύει, ὅπερ ἐν τῷ Πόντῳ καλεῖται πτωχοτροφεῖον.

и болни, за който пише св. Григорий Богослов в надгробното си слово за св. Василий. Показателно е, че за нейната дейност той ползва същата дума – πτωχοτροφία¹⁰³ (букв. изхранване на сиромасите). Впрочем и св. Василий в писмо CXLIII нарича създадения от него дом τὸ πτωχοτροφεῖον¹⁰⁴. Струва ми се, че тази благотворителна дейност, развивана от Евстатий Севастийски няма как да не е оказвала влияние върху младия Василий и нищо чудно в организирането на Василиада-та той да е стъпвал на разбраното от Евстатий.

Историята на Евстатий Севастийски и неговите сложни отношения с Църквата като цяло и със св. Василий в частност показват колко трудна и деликатна е била задачата да се намери баланса – аскетизмът, който стои в Писанието и който спасява, а не погубва.

Св. Григорий Нисийски „За девството“

Върху проблемът за аскетизмът, който погубва, а не спасява е разсъждавал и братът на св. Василий, св. Григорий Нисийски. В края на своята творба „За девството“ – нравствено аскетичен трактат представящ девството като висша добродетел, и която изглежда е била посветена на самият св. Василий¹⁰⁵ – св. Григорий пише:

„По-добре са двама от един“ (Екл. 4:9) – казва Еклисиастът; защото този, който е сам лесно бива повален от врага, стоящ в засада по пътищата на Бога. И наистина „Горко на сам, когато падне, защото няма кой да го изправи“. Но ето, някои в добро желание приели копнежа за свят живот; и точно направили този избор и докоснали се до най-съвършеното, поради суетност биват прекатурени от друга грешка, мамейки себе си поради някакво умопобъркване, смятат за добро онова, към което собствения им разсъдък е склонен. Сред тях са тези, които от мъдростта бяха наречени „мързеливи“; тези, които посипаха пътищата си с тръни (срв. Притч. 15:19) и смятаха вредно за душата усърдието в труда съгласно заповедите; тези, които измениха апостолските наставления и не ядоха благоприлично от своя хляб, но се привързаха към чуждия, и направиха мързела [свой] житейски занаят. От тук са и бленуващите, които вярват повече на измамни-

¹⁰³ Gregorius Nazianzenus. *Laudatio in Basilium* (Or. XLIII). (PG 36, 557C).

¹⁰⁴ Deferrari, Roy J., [trans.]. *Saint Basil*, vol. II, 366-367. Виж също и писмо CL написано от св. Василий от името на някой си Хераклид.

¹⁰⁵ Цоневски, И. *Патрология* [Tsonevsky, Il. *Patrology*], 282.

те измислици, отколкото на евангелските учения, провъзгласявайки фантазиите си за откровения (от тях са тези, които проникват в домовете). И още, тук са и тези, които мислят за добродетел отказа от срещи с хора и дивия живот, но не познават плода на дълготърпение-то и смиреномъдрието. И кой би могъл да изложи подробно всички онези грешки, до които води нежеланието да се приближим до прославените от Бога? Защото знаем и за такива, които се въздържат чрез глад чак до смърт, сякаш на Бог са благоугодни подобни жертвоприношения (срв. Евр. 13:16). И [знаем] други, които стоят на диаметрално противоположната позиция: те на име са много грижливи за безбрачието, но с нищо не се отличават от обикновения начин на живот, и не само угаждат на стомаха си с неща за удоволствие, но и явно съжителстват със съпруги, наричайки подобен съвместен живот – „общност“ (ἀδελφότητα), *сякаш покрили чрез възвишеното име подлостта на схващанията си. Поради такива хули се от външните този най-свят и най-чист труд (девството-б.м.)*¹⁰⁶.

Някои автори смятат, че този пасаж дава информация за първите

¹⁰⁶ Gregorius Nyssenus. *De virginitate*, 23 (PG 46 408D – 409B): Ἀγαθοὶ γὰρ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα, φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής· εὐκαταγώνιστος δὲ ὁ εἰς τῷ ἐχθρῷ τῷ κατὰ τὰς θείας ὁδοὺς ἐνεδρεῦνonti· καὶ ὄντως «Οὐαὶ τῷ ἐνὶ ὅταν πέσῃ, ὅτι οὐκ ἔχει τὸν ἀνορθοῦντα.» Ἡδη γάρ τινες ὁρμῇ μὲν δεξιᾷ πρὸς τὴν τοῦ σεμνοῦ βίου ἐπιθυμίαν ἐχρήσαντο· ὡς δὲ ὁμοῦ τῷ προελέσθαι, καὶ τῆς τελειότητος ἐφαψάμενοι, ἐτέρῳ πτώματι διὰ τοῦ τύφου ὑπεσκελίσθησαν, διὰ τινος φρενοβλαβείας ἑαυτοὺς ἐξαπατήσαντες ἐκεῖνο ἡγεῖσθαι καλὸν, ἐφ' ὅπερ αὐτῶν ἡ διάνοια ῥέψῃ. Ἐκ τούτων εἰσὶν οἱ παρὰ τῆς σοφίας ὀνομασθέντες ἀεργοί, οἱ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν ἀκάνθαις στρώσαντες· οἱ βλάβην ἡγούμενοι τῆς ψυχῆς τὴν περὶ τὰ ἔργα τῶν ἐντολῶν προθυμίαν· οἱ παραγραφάμενοι τὰς ἀποστολικὰς παραινέσεις, καὶ μὴ τὸν ἴδιον ἄρτον εὐσημόνως ἐσθίοντες, ἀλλὰ τῷ ἀλλοτρίῳ προστετηκότες, τέχνην βίου τὴν ἀργίαν ποιοῦμενοι· ἐντεῦθεν οἱ ἐνυπνιασταὶ, οἱ τὰς ἐκ τῶν ὀνείρων ἀπάτας πιστοτέρας τῶν εὐαγγελικῶν διδαγμάτων ποιοῦμενοι, καὶ ἀποκαλύψεις τὰς φαντασίας προσαγορεύοντες (ἀπὸ τούτων εἰσὶν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας)· καὶ πάλιν ἄλλοι οἱ τὸ ἄμικτόν τε καὶ θηριῶδες ἀρετὴν νομίζοντες, οὐδὲ τῆς μακροθυμίας τε καὶ ταπεινοφροσύνης τὸν καρπὸν ἐπιστάμενοι. Καὶ τίς ἂν διεξέλθοι πάντα τὰ τοιαῦτα πτώματα, εἰς ὅσα ἐκφέρεται, τῷ μὴ θέλειν τοῖς κατὰ Θεὸν εὐδοκιμοῦσι προστίθεσθαι; Ἐκ τούτων γὰρ ἔγνωμεν καὶ τοὺς τῷ λιμῷ μέχρι θανάτου ἐγκαρτεροῦντας, ὡς τοῦ Θεοῦ ταῖς τοιαύταις εὐαρεστούμενου θυσίαις· καὶ πάλιν ἄλλους ἐκ διαμέτρου πρὸς τὸ ἐναντίον ἀποστατήσαντας· οἱ μέχρις ὀνόματος τὴν ἀγαμίαν ἐπιτηδεύσαντες, οὐδὲν διαφέρουσι τοῦ κοινοῦ βίου· οὐ μόνον τῇ γαστρὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν χαριζόμενοι, ἀλλὰ γυναιξὶ κατὰ τὸ φανερόν συνοικοῦντες, καὶ ἀδελφότητα τὴν τοιαύτην συμβίωσιν ὀνομάζοντες, ὡς δὴ τὴν πρὸς τὸ χεῖρον ὑπόνοιαν ὀνόματι σεμνοτέρῳ περικαλύπτοντες. Δι' ὧν καὶ σφόδρα τὸ σεμνὸν τοῦτο καὶ καθαρὸν ἐπιτήδευμα βλασφημεῖται παρὰ τῶν ἔξωθεν. Прев. мой.

навлизания на масалианите в Мала Азия¹⁰⁷. И наистина, описаните аскети не работят, а са „направили мързела своя занаят“; не ядат своя хляб, а чуждия; провъзгласяват собствените си фантазии за откровения и пророчества; смятат, че излизането от света е бягството от хората; някои постят до смърт, други преяждат; и живеят мъже и жени на едно, и всичко това под прикритието на името „аскетична общност“ (ἀδελφότης).

Същевременно обаче св. Григорий не казва, че това е някаква нова ерес или че проблемът идвал от Сирия, Месопотамия или някъде другаде. Той не говори и за някаква особена доктрина. Напротив св. Григорий подчертава, че тези проблеми се случват сред хората избрали аскетичен път. Те тръгват по него водени от добро и искрено желание. И именно у такива се появяват суетността, самоизмамата и липсата на търпение и т.н. Това е нещото, което ги отклонява от Христовия път. Св. Григорий Нисийски не пише за някаква особена група или секта, а предупреждава за грешки, които са заложили в самата аскеза.

Бл. Августин и „За делата на монасите“

Около 400г. бл. Августин пише едно кратко нравствено съчинение с име „За делата на монасите“ (*De Opere Monachorum* – PL 40 547-592). По-късно, около 427 г., когато в края на живота си той обобщава цялото си творчество в съчинението „Поправки“¹⁰⁸ (*Retractiones* PL 32, 583-656) относно „За делата на монасите“ той казва следното:

Необходимостта ме накара да напиша книгата „За делата на монасите“. Това бе фактът, че когато около Картаген започнаха да се основават манастири, имаше някои монаси, които се подчиняваха на словото на Апостола, като преживяваха чрез ръчен труд. Други обаче, желяеха да живеят от благотворителността на верните и въпреки не вършиха нищо, за да посрещнат или задоволят нуждите си, мислеха и се хвалеха, че те по-добре изпълняват заповедта дадена на Апостолите, когато Господ каза: „Погледнете птиците небесни“ и „Взрете се в полските кринове“ (Мат. 6:26;28). В следствие на това, сред миряните,

¹⁰⁷ Виж Fedwick, Paul Jonathan. *The Church and the Charisma of Leadership in Basil of Caesarea*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1979, 44, n. 31; Виж също Caner, Daniel. *Wandering, Begging Monks*, 97-98, където се обсъжда статията на Reinhart Staats „Die Asketen aus Mesopotamien in der Rede des Gregor von Nyssa In suam ordinationem.“ *Vigiliae Christianae* 21:165-79.

¹⁰⁸ Цоневски, И. *Патрология* [Tsonevsky, Il. *Patrology*], 410.

макар и поради ниски цели, но при все това изгаряни от истинска ревност, възникнаха яростни спорове, които разтресоха Църквата. Едните подкрепяха първата позиция, а другите втората. В допълнение, някои от тези, които поддържаха тезата, че не бива да работят имаха дълги коси. И така, сякаш като в битка, от една страна, караниците, а от друга, споровете между замесените, се увеличаваха заедно с ревността на фракциите. Поради това състояние на нещата достойнството на Аврелий, епископът на Църквата на този град, ми поръча да напиша нещо по този въпрос, което аз и направих¹⁰⁹.

От това кратко сведение става ясно, че и на запад, в Картаген, Църквата се е изправила с подобни проблеми – появили са се аскети, които са поставяли под въпрос разпределението на плодоприносите и имали странен външен вид. Спорът, обаче бил най-вече относно въпроса за ръчния труд, необходим за физическото човешко съществуване. Аскетите, които смятали, че не бива да работят интерпретирали заповедта на Апостола „който не иска да се труди, не бива и да яде“ (2 Сол. 3:10) във връзка Мат. 6:26-28 и 1 Кор. 3:5-10 като заключавали, че под труд трябва да се разбира труд на духовната нива.¹¹⁰ Бл. Августин влиза в детайлна аргументация защо това е неправилно и защитава тезата, че е монасите трябва да работят.

Важното тук обаче е, че и бл. Августин не вижда проблемите в монашеските общности около Картаген с някакво чуждо влияние. Напротив, той казва, че със самото основаване на манастирите около Картаген е започнало делението и споровете. Той отдава това именно на гордост – някои смятали, че разбират Господните заповеди по-

¹⁰⁹ Aurelius Augustinus. *Retractiones*. (PL 32, 638-639): Ut de Opere Monachorum librum scriberem, illa necessitas compulit, quod cum apud Carthaginem monasteria esse cœpissent, alii se suis manibus transigebant, obtemperantes Apostolo; alii vero ita ex obligationibus religiosorum vivere volebant, ut nihil operantes unde necessaria vel haberent vel supplerent, se potius implere præceptum evangelicum existimarent atque jactarent, ubi Dominus ait: *Respicite volatilia cæli et lilia agri* (Matth. vi, 26; 28). Unde etiam inter laicos inferioris propositi, sed tamen studio ferventes, existere cœperant tumultuosa certamina, quibus Ecclesia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendentibus. Hue accedebat quod criniti erant quidam eorum, qui operandum non esse dicebant. Unde contentiones, hinc reprehendentium, inde quasi purgantium, pro partium studiis augebantur. Propter hæc venerabilis senex Aurelius, Ecclesiæ ipsius civitatis episcopus, ut hinc aliquid scriberem jussit; et feci. – прев. мой

¹¹⁰ Aurelius Augustinus. *De Opere Monachorum*, I, I. (PL 40 549-550).

добре от Църквата. Отделно от това, скандализирали и с външен вид, като изглежда искали да бъдат забелязани.

Бл. Августин подчертава още, че спорът не е оставил никой безразличен. Всеки със своите си цели, но конфликтът обхванал целия църковен народ и то от искрена ревност. Мисля, с висока степен на вероятност може да предположим, че подобни вълненията е имало не само Картаген, но и в другите места, където аскетизмът се появявал. Прочие това всеобщо вълнение обяснява и защо в този период църковната йерархия е толкова активна по въпросите за крайностите в аскетизма.

Вместо заключение:

Св. Василий Велики и неговото аскетично творчество

О. Йоан Майендорф казва, че никой не е разбирал предизвикателството, което аскетичното движение е поставяло пред Църквата по-добре от св. Василий Велики. И именно той приема и поема тежката задача да постави феномена в рамките на Християнската теология и еклесиология, за да бъде движението прието в цялостния мироглед на християнството.¹¹¹ Като се съгласявам напълно с това мнение ще добавя, че по необходимост това е поставило пред св. Василий решаването на проблема за точната мяра и за крайностите в аскетизма. Няма да е пресилено да се каже, че цялото аскетично творчество на светеца е пронизано от идеята да се да намери адекватен отговор именно на тези проблеми¹¹². Същевременно в Аскетикона си той често отговаря на въпроси, които поставят проблеми подобни на масалианските – за труда, за молитвата, за отношението към църковната йерархия, за семейните отношения и т.н. Св. Василий дава отговорите стъпвайки на библейския текст и всякога показва, че правилният

¹¹¹ Meyendorff, John. *St. Basil, Messalianism*, с. 220

¹¹² Въпросът за аскетичното творчество на св. Василий Велики е сложен най-вече поради това, че самият той изглежда никога не е разделял пастирските си беседи от аскетичните си беседи. Делението, което имаме днес е повече резултат от последващи интерпретации, а не толкова на целенасочено действие правено от самия св. Василий. Все пак, стъпили на преписната традиция и на печатните издания на творчеството на светеца днес се приема, че аскетичното творчество на светеца включва *Asceticon magnum* (PG 31, 889 – 1305); *Regulae morales* (PG 31, 691-869) заедно с двата преговора към тях *De iudicio dei* (PG 31, 653 - 676) и *De fide* (PG 31, 676 – 692); няколко беседи и няколко писма.

път е съгласието с Църквата. Ще илюстрирам това с няколко примера.

Дълго правило XXXVII е озаглавено „Дали трябва под предлог на молитви и псалмопееие да бъдем безгрижни към (своите) работи; кое е подходящото време на молитвата и най-първо – нужно ли е да се работи?“¹¹³. Самата формулировка на въпроса, а и първите два параграфа от отговора¹¹⁴ показват, че темата за отношението между ръчния труд и молитвата се е обсъждала сред аскетическите общности, на които той е давал своите съвети.

„Намерението за благочестие не бива да се счита за претекст за леност“ – пише св. Василий¹¹⁵ – напротив, благочестието е „труд и мъка, и извънредно бдение, и глад и жажда“ (2 Кор. 11:27)¹¹⁶. Целта обаче не е самото изнуряване на тялото, ако това е целта то ние сме в грешка! Целта е любовта към ближния и „така чрез нас Бог да направи възможно задоволяването на слабите“¹¹⁷. И тук както и на други места при св. Василий се прокарва идеята, че аскетът е човек отдал доброволно тялото си на Бога. Бог добротворства в човешкото общество чрез аскета и неговото тяло. Именно затова и леността е зло, а хляба не бива да се яде даром. Бог ни е давал способност да работим и в съдния ден ще изиска от нас да сме извършили всичко, съгласно тази способност¹¹⁸.

Точно такъв контекст трябва да се разбира и CCLIII^{то} от Кратките правила. На въпрос рефериращ към притчата за талантите от Мат. 25:14 и сл.: „Какво е талантът и как да се преумножи?“ св. Василий отговаря: „Смятам, че притчата говори за всеки Божи дар. Защото всеки, комуто е поверена благодат от Бога, длъжен е, като я понесе да я преумножи за благодеяние на мнозина. Понеже няма някой, който

¹¹³ Basilius Caesariensis. *Asceticon magnum*, XXXVII (PG 31, 1009B): Εἰ δεῖ προφάσει τῶν προσευχῶν καὶ τῆς ψαλμωδίας ἀμελεῖν τῶν ἔργων, καὶ ποῖοι καιροὶ τῆς προσευχῆς ἐπιτήδειοι, καὶ πρῶτον, εἰ χρὴ ἐρ γάζεσθαι.

¹¹⁴ *Ibid.* (PG 31, 1009C – 1012D).

¹¹⁵ *Ibid.* (PG 31, 1009C): Οὐ γὰρ πρόφασιν ἀργίας, οὐδὲ ἀπο φυγὴν πόνου τὸν τῆς εὐσεβείας σκοπὸν ἡγεῖσθαι χρὴ.

¹¹⁶ *Ibid.* (PG 31, 1009C).

¹¹⁷ *Ibid.* (PG 31, 1009D): ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εἰς τὸν πλησίον γάπην, ἵνα καὶ τοῖς ἀσθενοῦσι τῶν ἀδελφῶν δι' ἡμῶν ὁ Θεὸς τὴν αὐτάρκειαν παρέχῃ.

¹¹⁸ *Ibid.* (PG 31, 1012 B): Ὡστε φοβεῖσθαι χρὴ, μήποτε ἡμῖν τοῦτο καὶ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως προενηχθῇ, τοῦ δεδωκότος ἡμῖν τὴν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι δύναμιν, ἀναλογοῦσαν τῇ δυνάμει τὴν ἐργασίαν ἐπιζητοῦντος.

да не е причастен към Божията благодат¹¹⁹. Всеки човек е получил дарове от Бога, които трябва да развие и умножи, като ги върне не към Бога, а към ближните. Пред Съда всеки ще дава отчет за плодовете от получената от Бог дарба, които човек е дал на ближните си.

В този смисъл за св. Василий молитвата и псалмопоеенето не могат да са претекст за отказ от работа и това той демонстрира с текста от Еклисиаста: „време има за всяка работа“ (Екл. 3:1)¹²⁰. Молитвата и псалмопоеенето, сочи св. Василий, още повече не могат да бъдат претекст за отказ от труд, защото за тях специално:

„всяко време е подходящо. Така че, докато ръцете са заети със задачи, дали с език, (всякога, когато това е възможно, но най-вече и полезно за изграждане на вярата), а ако ли не, както е писано, в сърцето да възхваляваме Бога с псалми, славословия и духовни песни (срв. Кол. 3:16). По този начин изпълваме с молитвата работата си, благодарейки на Този, Който е дал сила на ръцете ни за дела и мъдър разум, за да усвоим умения; и за дарения материал, който е и в инструментите и в продукта на занаятите, независимо от работа, която се случила да работим. И така, молейки се да бъдат насочени делата на нашите ръце към целта да възрадваме Бога“¹²¹.

Сякаш в утвърждаване на правилата от събора в Гангра е и Дълго правило XXII, в което св. Василий отговаря на въпроса „Какво е приличното облекло за християнина?“¹²² Като се противопоставя на всяка излишност или показност, той извлича приличното облекло от общите принципи, приложими за целия християнски живот: смире-

¹¹⁹ *Ibid.* CCLIII (PG 31, 1252B-C): Τί ἐστὶ τὸ τάλαντον, ἢ πῶς αὐτὸ πολυπλα σιάσομεν. ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Λογίζομαι τὴν παραβολὴν πρὸς πᾶσαν Θεοῦ δωρεάν εἰρῆσθαι· ἵνα ἕκαστος, ἦν ἂν δοκιμασθῇ χάριν ἔχειν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ταύτην πολυπλασιάσῃ εἰς εὐεργεσίαν καὶ ὄφελος πλειόνων ἐνεγκών. Οὐδεὶς γάρ ἐστιν ἀμέτοχος τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος.

¹²⁰ *Ibid.* XXXVII (PG 31, 1012C)

¹²¹ *Ibid.* (PG 31, 1012C-D): προσευχῆς δὲ καὶ αλμυρίας, ὥσπερ οὖν καὶ ἐτέρων πλειόνων, πᾶς καιρὸς ἐπιτήδειος, ὥστε μεταξὺ τὰς χεῖρας κινουῖντα πρὸς τὰ ἔργα, ποτὲ μὲν καὶ τῇ γλώσσῃ, ὅταν τοῦτο ᾖ δυνατόν, μᾶλλον δὲ χρήσιμον πρὸς οἰκοδομὴν τῆς πίστεως· εἰ δὲ μὴ γε, τῇ καρδίᾳ ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖν. καθὼς γέγραπται, καὶ τὴν προσευχὴν μεταξὺ τοῦ ἔργου πληροῦν· εὐχαριστοῦντες μὲν τῷ δεδωκότι καὶ δύναμιν χειρῶν πρὸς ἔργα, καὶ σοφίαν διανοίας πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐπιστήμης, καὶ τὴν ὕλην χαρὶ σαμένῳ, τὴν τε ἐν τοῖς ἐργαλείοις, καὶ τὴν ὑποκειμένην ταῖς τέχναις, ἄσπερ ἂν τύχωμεν ἐργαζόμενοι· προσευχόμενοι δὲ κατευθυνθῆναι τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως.

¹²² *Ibid.* XXII (PG 31, 977A): Τί τὸ πρέπον ἔνδυμα τῷ Χριστιανῷ.

ние, простота, пестеливост¹²³. Целта е „колкото е възможно по-малко да бъдем разсейвани от телесните нужди“¹²⁴. Следвайки тази цел св. Василий дава своята формула като стъпва на заповедта на Апостола от 1 Тим. 6:8 „като имаме прехрана и облекло, нека с това бъдем доволни“¹²⁵. Християнинът трябва да избягва и двете крайности в облеклото: със сигурност за него не е прилично да се облича подобно на „славолюбците, които чрез върхната си дреха търсят слава за себе си“¹²⁶; но не е прилично и облеклото му да не изпълнява основните функции на дрехата: да прикрива неприличните части на човек и да бъде защита срещу лошото време¹²⁷. При всички положения облеклото не може да бъде повод за гордост, и в този смисъл всяка екстравагантност в него е забранена: и помпозността му и оскъдността му.

Сред кратките правила има няколко касаещи храненето и поста и своеволията, които могат да се появят при тях. Общият принцип, който е заложен във всяко от тях отново е избягването на крайностите. За св. Василий всяка крайност е проява на лична воля на аскета и на неговите собствени желания, а това винаги е противно на Господните заповеди. В тази връзка интересно е Кратко правило СХХVIII. При него светецът отговаря на въпроса дали е позволено да се въздържа толкова откъд силите си, че да не можем да изпълним поставяните задачи¹²⁸. Отговорът на големия кападокиец е, че самият въпрос е неправилно формулиран. Всяко неизпълнение на задача само по себе си изключва самоконтрола и се явява проява на собствена воля. В тази връзка св. Василий разграничава самоконтрола (ἡ ἐγκράτεια) от въздържанието (ἡ ἀποχή) като казва, че простото въздържане от някакви безсмислени ястия не е самоконтролът, който се изисква от аскета. Това просто въздържане за св. Василий е осъдено

¹²³ *Ibid.* (PG 31, 977A).

¹²⁴ *Ibid.* (PG 31, 977A): ὡς ὀλίγας ἐκ τῶν σωματικῶν χρειῶν τὰς ἀφορμὰς τῶν περισπασμῶν ἐγγίνεσθαι ἡμῖν.

¹²⁵ *Ibid.* (PG 31, 977C).

¹²⁶ *Ibid.* (PG 31, 977A): οἱ φιλόδοξοι καὶ ἐκ τῆς περιβολῆς τῶν ἐνδυμάτων τὴν δόξαν ἑαυτοῖς θηρῶνται.

¹²⁷ *Ibid.* (PG 31, 977D – 980A): Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἕτερος σκοπὸς συνεισέρχεται, ὁ τοῦ θάλπεισθαι διὰ τῶν σκεπασμάτων, ἀνάγκη ἀμφοτέρων ἔστοχα σμένην εἶναι τὴν χρῆσιν, τοῦ τε περιστέλλειν ἡμῶν τὰ ἀσχήμονα, καὶ τοῦ ἀλεξήματα εἶναι πρὸς τὴν τῶν ἀέρων βλάβην.

¹²⁸ *Ibid.* СХХVIII (PG 31, 1168C): Τῷ θέλοντι ἐγκρατεῦεσθαι ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε καὶ εἰς τὴν προκειμένην ἐντολὴν ἐμποδίζεσθαι, εἰ δεῖ συγχωρεῖν.

от апостол Павел в Кол. 2:23. Целта е възпиране на самите желания, и ако самото въздържание е продукт на личното желание на аскетът, то той чрез него става „чедо на гнева“¹²⁹.

Именно поради това аскетът не може да преценява дали храната, която му е дадена е вредна или полезна за него (Кратко правило СXXXII) и въобще не може да се оплаква или да се отказва от храната, която му се дава в общността (Кратки правила СXXXIII и СXXXIV). Всяко самостоятелно решение е съблазън за аскета спрямо казаното от Господа „слязох от небето, не за да върша Моята воля, а волята на Отца, Който Ме е пратил“ (Йоан 6:38) (Кратко правило СXXXVII)¹³⁰.

Св. Василий ясно съзнава колко силна може да бъде страстта към аскетичен подвиг и предупреждава, че колкото и благовидна да е целта, като всяка страст и тази е пагубна. Това изглежда най-ясно изразено в Кратко правило СXXXVIII. На въпрос дали е позволено на някой да пости или да бодърства повече по собствена воля, той, след като повтаря цитата от Йоан 6:38, продължава:

„...всичко, което някой би правил съгласно собствената воля, е собствено на вършещия го, но чуждо на благочестието... И желанието при сравнението с другите да си по-добър, дори и в добрите неща, е страстта на съперничеството, която произлиза от тщеславието.

А че [необходимо е] да се освободим от собствените желания и от желанието да се смята, че правим нещо повече от останалите, се убеждаваме от Апостола, който ни [го] напомня, когато казва „И тъй, ядете ли, пиете ли, или нещо друго вършите, всичко за слава Божия вършете“ (1 Кор. 10:31). Защото и честолюбие и суетност и самодоволство са напълно чужди на тези, които се подвизават законно в добрия подвиг. Поради това и е казано на едно място: „Нека не бъдем пустославни (суетни)“ (Гал. 5:26), на друго: „ако някой иска да се препира, ние нямаме такъв обичай, нито църквите Божии“ (1 Кор. 11:16) и на трето „Ние длъжни сме не на себе си да угаждаме“ (Рим. 15:1), с което понася още по-голям

¹²⁹ Ibid. (PG 31, 1168C-D): Τὸ ἐρώτημα οὐ κυρίως φαίνεται μοι πεποιημένον. Ἡ γὰρ ἐγκράτεια οὐκ ἐν ἀποχῇ ἀλόγων βρωμάτων ἐστίν, ἐν ἣ συμβαίνει ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου κατηγορουμένη ἀφειδία σώματος, ἀλλ' ἐν τελείᾳ ἀναχωρήσει τῶν ἰδίων θελημάτων. Ὅσον δὲ ἔχει κίνδυνον διὰ τὸ ἴδιον θέλημα τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου ἐκπεσεῖν, ὁλον ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένων, εἰπόντος. Ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν, καὶ ἡμεν τέκνα φύσει ὀργῆς.

¹³⁰ Ibid. СXXXVIII (PG 31, 1173A): Τοῦ Κυρίου εἰπόντος, Οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, πᾶσα κρίσις ἰδίου θελήματος ἐπισφαλής.

срам „Защото и Христос не на Себе Си угоди“ (Рим. 15:3)¹³¹.

Мисля тези примери за достатъчни да покажат, че в своя Аскетикон св. Василий не просто обучава членовете на аскетичните общности в аскезата, а се стреми да обуздава техните крайности. В този смисъл Великият учител на Църквата е ярък участник процеса на въцърковяването на крайния аскетизъм.

В заключение, смятам, че, по същество, масалианите са просто част от този краен аскетизъм, срещу който стои св. Василий Велики. Именно този аскетизъм, а не някаква опасна доктрина е причина за църковната реакция срещу тях през IV в. – V в. Това прочие е видно и от едно писмо на св. Кирил Александрийски до Амфилохий от Сиде, в което св. Кирил призовава да не си влиза в детайли по отношение на доктрината на масалианите – това може само да объркат по-слабите умствено. Достатъчно е, казва той, да се изповяда анатема за масалиани и евхити¹³².

Библиография

Ангелов, Димитър С. Богомилството: [5. изд.], Булвест 2000, 1993 [Angelov, Dimitar S. The Bogomilism [5th ed.], Bulvest 2000, 1993].

Arendzen, J. „Messalians“, The Catholic Encyclopedia. Vol. 10. New York: Robert Appleton Company, 1911.

Aurelius Augustinus. De Opere Monachorum (PL 40).

Aurelius Augustinus. Retractiones (PL 32).

Binns, John. History of Monasticism. London: T&T Clark, 2020.

Брокгаузь, Ф. А., И. А. Ефронъ. „Мессалиане“, Энциклопедический словарь.

¹³¹ *Ibid.* (PG 31, 1173B-C): πᾶν ὅπερ ἂν τις κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα ποιῇ, τοῦτο τοῦ μὲν ποιούντος ἐστὶν ἴδιον, τῆς δὲ θεοσεβείας ἀλλότριον... Καὶ τὸ ἐν συγκρίσει δὲ τῶν ἄλλων τὸ πλεόν θέλειν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς καλοῖς, φιλονεικίας πάθος ἐστὶν ἀπὸ κενοδοξίας συμβαῖνον... Διόπερ ἀφεμένους τῶν ἰδίων θελημάτων, καὶ τοῦ θέλειν δοκεῖν ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς ποιεῖν τι, πείθεσθαι τῷ Ἀποστόλῳ χρή παραινοῦντι καὶ λέγοντι· Εἴτε ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. Φιλονεικία γὰρ, καὶ κενοδοξία, καὶ αὐταρέσκεια, παντελῶς ἀλλότρια τῶν τὸν καλὸν ἀγῶνα νομίμως ἀγωνιζομένων. Διό φησι ποτὲ μὲν, Μὴ γενώμεθα κενόδοξοι· ποτὲ δὲ, Εἴ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ· καὶ ἄλλοτε, Ὅφειλομεν ἡμεῖς μὴ ἐαυτοῖς ἀρέσκειν· οἷς ἐπιφέρει ἐντρεπτικώτερον· Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν.

¹³² Cyrus Alexandrinus. *Epistola LXXXII* (PG 77, 376A-B).

Санкт Петербург и др., Vol. 19, 1896 [Brockhaus, Ф. А., I. А. Efron. "Messalians," *Encyclopaedic Dictionary*. St. Petersburg et al, Vol. 19, 1896], 146-7.

Basilius Caesariensis. *Asceticon magnum* (PG 31).

Basilius Caesariensis. Prologus IV (prooemium in *Asceticon magnum* [AscPr4]). (PG 31).

Basilius Caesariensis. Prologus III (prooemium in *Regulas breuius tractatas* [AscPr3]). (PG 31).

Caner, Daniel. *Wandering, Begging Monks. Spiritual Authority and the Promotion of Monasticism in Late Antiquity*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press, 2002.

Chesnut, Glenn F. "The Date of Composition of Theodoret's Church History." *Vigiliae Christianae*, vol. 35, no. 3, 1981, pp. 245–52.

Clark, Elizabeth A. *Reading Renunciation. Asceticism and Scripture in Early Christianity*. Princeton. New Jersey: Princeton University Press, 1999.

Cyrus Alexandrinus. *Epistolae* (PG 77).

Daley, Brian E. *The Hope of the Early Church. A Handbook of Patristic Eschatology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Deferrari, Roy J., [trans.]. *Saint Basil: The Letters in Four Volumes*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Vols. (vol. I, 1926; vol. II, 1928; vol. III, 1930 and vol. IV, 1934) vol. IV.

Дунаев, А. Г. „Прп. Макарий Египетский (Симеон Месопотамски): Духовные слова и послания“, Издание пустыни Новая Фиваида, Светая Гора Афон – Москва: 2015 [A. G. Dunayev in 'Srp. Macarius of Egypt (Simeon of Mesopotamia): Spiritual Words and Messages', Edition of the New Fivaida Desert, Svetaya Gora Athos - Moscow: 2015], 25-98.

Epiphanius Constantiensis. *Panarion (Aduersus haereses)* (PG 42).

Fedwick, Paul Jonathan. *The Church and the Charisma of Leadership in Basil of Caesarea*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1979.

Gregorius Nyssenus, *De Virginitate* (PG 46).

Gregorius Nazianzenus. *Laudatio in Basilium* (Or. XLIII). (PG 36).

Gribomont, Jean. „Notes biographiques sur s. Basile le Grand“ – In: Fedwick, Paul. J (ed.) *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A Sixteen-Hundredth Anniversary Symposium*. Toronto, 1981.

Hermias Sozomenus. *Historia ecclesiastica* (PG 67).

Iohannes Damascenus. *De haeresibus* (PG 94).

Kazhdan, Alexander P. [ed.], *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press, 1991.

Kmosko, M. *Liber Graduum. Patrologia Syriaca*, vol. 1.3, Firmin-Didot, Paris: 1926.

Maloney, George A. "Introduction." In: „Pseudo-Macarius: The Fifty Spiritual Homilies and the Great Letter“, Paulist Press, Mahwah: 1992, 1-33. Marriott, G. L. „The

Messalians; And the Discovery of Their Ascetic Book“. The Harvard Theological Review, 19, 2 (Apr., 1926), pp. 191-198.

Meyendorff, John. “St. Basil, Messalianism and Byzantine Christianity.” St. Vladimir’s Theological Quarterly, 24, 4 (1980), 219-234.

Муравьев, Алексей Владимирович. Msalyanutā 6. Заметки к истории „Мессалианской Ереси“: Загадка Лампета. Вестник ПСТГУ. 2020, Vol. Серия III: Филология., 62, 31-57 [Muravyev, Aleksey Vladimirovich. Msalyanutā 6. Notes on the History of the ‘Messalian Heresy’: The Enigma of Lampet. Vestnik PSTGU. 2020, Vol. Series III Philology, 62, 31-57].

Оболенски, Д. Богомилите: Студия върху балканското новоманихейство. Прев. С.Риболов, Златорогъ, 1998 [Obolensky, D. A Study on Balkan Neo-Manichaeism. Bulg. Transl. S. Rybolov, Zlatorog, 1998].

Ράλλη, Γ. Α. и М. Ποτλή . Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων, ἐκδοθέν, σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι, μετὰ τῶν ἀρχαίων ἐξηγητῶν, καὶ διαφορῶν ἀναγνωσμάτων. Ἀθήνησιν, 1853.

Photius Constantinopolitanus. Bibliotheca (PG 103).

Stewart, Columba. „Working the Earth of the Heart“. The Messalian Controversy in History, Texts, and Language to AD431. Oxford : Clarendon Press, 1991.

Socrates Scholasticus. Historia ecclesiastica (PG 67).

Staats, Reinhart. “Die Asketen aus Mesopotamien in der Rede des Gregor von Nyssa In suam ordinationem.” Vigiliae Christianae 21:165–79.Theodoretus Cyrensis. Historia ecclesiastica (PG 82).

Theodoretus Cyrensis. Haereticarum fabularum compendium. (PG 83).

Цоневски, И. Патрология. Живот, съчинения и учение на Църковните отци, учители и писатели. София: Синодално издателство, 1986 [Tsonevsky, I. Patrology. Lives, writings and teachings of Church Fathers, teachers and writers. Sofia 1986].